Tulevaisuudet ja hedelmällinen toisin ajattelu

Oppiminen | Kasvatus | Opetus

OPINKIRJO
KEHITTÄMISKESKUS

Tulevaisuudet ja hedelmällinen toisin ajattelu

Oppiminen | Kasvatus | Opetus

© Kehittämiskeskus Opinkirjo ja kirjoittajat
Toimitus: Jari Koskinen, Minna Riikka Järvinen, Sam Inkinen, Pasi Lankinen
Graafinen suunnittelu: Jari Koskinen, Elias Kapiainen
Taitto: Elias Kapiainen
Julkaisija: Kehittämiskeskus Opinkirjo 2021
Paino: Eura Print Oy 2021
ISBN 978-952-5853-80-3 (painettu)
ISBN 978-952-5853-81-0 (pdf)

Sisällys

Esipuhe 5

Toisin ajateltuja huomioita kasvatuksen, opetuksen ja oppimisen tulevaisuudesta
Minna Riikka Järvinen 7

Huomioita tulevaisuustietoisesta yhteiskehittämisestä
Jari Koskinen 13

Asioita on opittava katsomaan monista näkökulmista
– Näkökulmarelativismin haaste kouluille
Antti Hautamäki 21

Elinikäinen uteliaisuus
Göte Nyman 25

Saman toistosta toisin ajatteluun
Jari Koskinen 31

Tavoitteena yhdessä sanallistettu tulevaisuus
Pasi Lankinen 37

Sitä samaa vai jotain rohkeasti uutta?
– Onko toiminnan sydämessä samojen asioiden rutiinimainen toisto
vai aidosti luova toisin ajattelu?
Jari Kaivo-oja 43

Luovuuden, mielikuvituksen sekä toisin ajattelun
haasteita ja mahdollisuuksia
Sam Inkinen 51

Jälkisanat 59

Esipuhe

Voi olla, että olemme onnekkaita ja elämme hetkeä, jossa maailma on kokenut pandemian tähden sellaisen muutoksen, että entisyys ei enää palaa ja askel uuteen on otettu. Hetken tekee onnekkaaksi se, että monesta kivuliaasta kokemuksesta ja ongelmasta huolimatta käsillä on aito tilaisuus fasilitoida ja tehdä muutosta, viedä sitä aktiivisesti suuntiin, jotka yhdessä valitsemme.

Tämä artikkelikokoelma on haaste opetuksen, kasvatuksen ja oppimisen tulevaisuuksien pohtimiseen ja toisin ajatteluun. Käsillä on momentum ennakoida ja luoda tulevaa sekä sanallistaa yhdessä sitä, millaisia tulevaisuuksia haluamme rakentaa ja kuinka niitä kohti kulkea. Jääkö koulu nyt oppimista tuottavana tehdasinstituutiona taakse ja rakentuu elinikäistä uteliaisuutta ruokkivaksi ja sivistystä ihanteenaan pitäväksi yhteisöksi? Mitä voisimme ajatella ja tehdä toisin?

KT Minna Riikka Järvinen kirjoittaa toisin ajatelluista huomioistaan kasvatuksen, opetuksen ja oppimisen tulevaisuudesta. Artikkelissaan yhteistyömme ja ajattelumme primus motor Jari Koskinen kuvaa yhteisöllistä tapaa, jolla strategiatyötä tehtiin ja muutosta fasilitoitiin Kehittämiskeskus Opinkirjossa keväällä 2021. Professori Antti Hautamäki (emeritus) kirjoittaa tärkeydestä katsoa asioita monista näkökulmista ja ymmärtää, että tarkasteltava asia näyttäytyy monipuolistavasti erilaisena eri näkökulmista. Professori Göte Nyman (emeritus) painottaa uteliaisuutta oppimista tukevana ja herättävänä ilmiönä. Kuinka tukisimme elinikäistä uteliaisuutta?

Jari Koskinen kirjoittaa vahingollisesta saman toistosta ja rohkaisee aktiiviseen ja omaehtoiseen, lasten ja nuorten tulevaisuutta parhaalla mahdollisella tavalla turvaavaan toisin ajatteluun. Dialogin tärkeydestä kognitiivisen dissonanssin ylittämiseksi ja tulevaisuuksien sanallistamiseksi yhdessä kirjoittaa FT Pasi Lankinen. Dosentti, tutkimusjohtaja Jari Kaivo-oja tarkastelee artikkelissaan tulevaisuuden ennakoimisen merkitystä kasvatus- ja koulutussektoreilla.

Kokoelmamme viimeinen artikkeli on TaT Sam Inkisen. Hän kirjoittaa luovuuden ja toisin ajattelun mahdollisuuksista ja kipupisteistä: niiden potentiaalista vallankäytön ja vapauden vuoropuhelussa.

Toivon, että opetus- ja kasvatusalalla ymmärretään käsillä oleva hetki aktiivisesti ja systemaattisesti etsiä uusia näkökulmia ja vaihtoehtoehtoisia tulevaisuuksia.

Luumäen Kivijärvellä 8.8.2021
Minna Riikka Järvinen

Toisin ajateltuja huomioita kasvatuksen, opetuksen ja oppimisen tulevaisuudesta

MINNA RIIKKA JÄRVINEN

Kasvatus ja opetus Suomessa ovat murroskohdassaan. Ainakin niiden pitäisi olla. Takanamme on loistavaa ja tuloksekasta menneisyyttä kansakunnan sivistystason määrätietoiseksi nostamiseksi. Olemme hyviä, olemme tienneet sen.

Yhtä hyvin olemme tienneet, että suuntimia tulevaisuuteen pitäisi systemaattisesti tarkastaa. Järjestelmämme on hyvä. Se vastaa melko lailla nykyisiin tarpeisiin, vaikkakin säröjäkin näkyy ja on näkynyt jo pidemmän aikaa eri suunnissa. Merkittävimpiä säröjä ovat koulutuksen eriarvoistuminen, oppimistulosten erojen kasvu, hälyttävätkin merkit lasten ja nuorten hyvinvoinnissa – myös kouluissa ja oppilaitoksissa.

Kun kaikki on ”suht kivasti”, muutoksen tarvetta on vaikea nähdä, vielä vaikeampi haluta. Olisi tehtävä valintoja, jotka pohjaavat epävarmuuksiin: *Tulevaisuuksia on monia* – mitä niistä kohti haluaisimme kulkea? Jos jonkin valitsemmekin, keinot, suunnat ja menetelmät ovat yhtä lailla epävarmoja. Puhuuko tästä epävarmuuden tunteesta viime aikojen suuri halu rakentaa vaikuttavuusmittaristoja – halu tulla varmaksi siitä, että valituilla keinoilla saavutetaan haluttuja lopputulemia?

Ajatus vaikuttavuuden mittaamisesta kasvatuksessa on oikeastaan absurdi. Kasvatus ja opetus ovat mitä suurimmassa määrin systeemisiä toimintoja, ihminen itsessään epälineaarisesti toimiva, enemmän tunteidensa kuin loogisen järjen johtama olento. Pieni muutos systeemissä liikuttaa kaikkia osia suhteessa toisiinsa. Voimme mitata, montako lääkäriä, opettajaa tai asentajaa systeemimme tuottaa, moniko läpäisee koulutusputkemme ja miltä kohdin se tunkee kunkin ulos. Millainen on mittari, jos tavoitteemme on, että muuttuvista tulevaisuuksista huolimatta koulutus tuottaa valmiudet elää merkityksellistä elämää?

Tehtävän mahdottomuudesta huolimatta tulisi mahdollisia ja mahdottomia tulevaisuuksia puntaroida ja vieläpä ajatella toisin kuin totutuista positioista käsin. Tavanomaista on, että tulevaisuuksista puhuttaessa esiin nousevat vain tutut megatrendit, kuten digitalisaatio tai ilmastonmuutos. Todellisuudessa megatrendejä on muitakin ja pienempiä trendejä sadoittain lisänään villit kortit ja heikot signaalit.

Kaikki olisi tiedostettava ja analysoitava. Kysymys olisi ehkä mahdollista asettaa tulevaisuudesta käsin. Millaista tulevaisuutta haluamme elää? Sen jälkeen on sanoitettava polut, joilla tähän tulevaisuuteen on kuljettava. Tämä tarkoittaa, että on tärkeää *proaktiivisesti* tarttua tulevaisuuden mahdollisuuksiin ja luoda itse tulevaisuutta aktiivisesti lisäämällä yhteistä ymmärrystä kokonaisuudesta.

Tulevaisuus, jota itse toivon, sisältää rauhaa ja sopusointuisuutta ihmisen ja luonnon kanssa, rakentavaa mahdollisuutta liittyä yhteisöihin sanoissa ja teoissa, lämpimiä ihmissuhteita, kykyä tuottaa arvoa yhteisöilleen. Jos unohdetaan, että valtavalla joukolla maapallon ihmisiä ei ole nälän, huono-osaisuuden tai ympäristökatastrofien takia mahdollisuutta tällaiseen utopiaan, uskoakseni tämä toive on universaali. En löytäne yhtään ihmistä, joka ei jakaisi toivettani. Kasvatuksen ja koulutuksen iskusana ja vastaus on ollut sivistys ja usko siihen, että sivistynyt ymmärtää ja osaa kunnioittaa rauhaa, sopusointua ja tasapainottaa toimintansa siten, että ei tarkoituksellisesti aiheuta vahinkoa itselleen, läheisilleen, yhteisöilleen eikä luonnolle. Tulevaisuus on sanallistettavissa yhdessä siten, että se on dystopioiden sijaan vetovoimainen ja innostava.

Suomalaisen kasvatuksen ja oppimisen kontribuutio tälle tavoitteelle oli 1960-luvulla valmisteltu peruskoulu. Vaikka siihen kompromissina oppikoululaitoksen purkamiseen jäikin ainejakoinen yläkoulu, tämä riskinotto kannatti. Kuten moni muukin hiljainen ajattelija tuumin kuitenkin, kuinka pitkälle voimme jatkaa tällä järjestelmällä, jonka henkiset siemenet itivät lähes 60 vuotta sitten? On tästä moni äänekkäämpi ajattelija uskaltautunut kirjoittamaankin, muun muassa Pasi Sahlberg ja Hannu Simola (ks. Hoikkala 2015; Sahlberg 2015; Simola 2015).

Mistä käsin kuvaa tulevaisuudesta pitäisi ryhtyä rakentamaan? Toiveistamme toki, mutta entäpä ne reunaehdot ja konteksti? Muutama jo tapahtunut muutos ennakoikoon suuntaa:

1. työelämän muutos
2. lajien kato ja muutokset ympäristössä
3. digitalisaatio ja tekoäly

Ystäväni T. Wagner loi kansainvälisen sensaation julkaisemalla 2008 kirjan *The Global Achievement Gap*. Tonyn lähtökohta oli globaalistunut työmarkkina. Hän pohti, millaisia valmiuksia koulutusjärjestelmien pitäisi tuottaa, jotta lapsemme ja nuoremme pärjäisivät työmarkkinoilla. Hän haastatteli kirjaansa varten maailman suurimpien (pohjoisamerikkalaisten) työllistäjäyritysten johtajia ja esitteli haastatteluaineiston pohjalta listansa seitsemästä selviytymistaidosta.

Kuten moni muukin koulutusjärjestelmän henkistä jähmettymistä hiljakseen kauhistellut minäkin innostuin tästä tuulahduksesta, vaikka ymmärsin taustalla olevan neoliberalistisen rakennelman ja yhteyden Thomas Friedmanin *the world is flat* -ajat-

teluun (ks. Friedman 2005). Myös Suomen nykyisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden laaja-alaisen osaamisen taidot ovat tämän ajattelutavan lapsia, joskin suomalaiseen kontekstiin syntyneitä.

Siinä missä wagneriaanit ynnä muut miettivät työelämän tarpeita ja tulevaisuuksia sopivan työläisjoukon kouluttamiseen, on työelämän muutos huomattava myös toisesta suunnasta: siinä missä työelämä keskimäärin kaipaa *neogeneralisteja*, kasvaa myös erikoisosaamisen ja taituruuden jalostaminen ja kehittäminen sekä tavat liittyä yhteen toisten spesialistien kanssa ja mahdollisuus tuottaa huippuunsa hiottua sisältöä – olkoon ala mikä hyvänsä.

Tieteessä ja taiteessa tämä on tuttua. Saman alan erikoisosaajat yhdistävät voimiaan ja keräävät työnsä hedelmistä nobeleita, emmoja ja grammyja. Rakenteellisesti yliopistot, tutkimuslaitokset ja erilaiset organisaatiot ovat tähän asti tarjonneet näille yhteenliittymille kotipesän, mutta lopulta organisaatiot ovat liian kankeita tämäntyyppisen innovatiivisen toiminnan syntymiseen. Väittäisin, että tarvitaan uusia erityyppisiä tulomalleja, uutta asennoitumista yrittäjyyteen ja yrittäjäprofiilien monimuotoistamista, jotta maailma pääsisi täysimääräisesti hyötymään näistä potentiaaleista. Mikä on se yrittäjyyden tulevaisuus, jota tässä emme vielä näe? Onko yrittäjyyden näkökulma väistämättä aina mikro tai makro – mikrot leimallisesti kehittyvien yhteiskuntien ja makrot ”hyvinvointi”yhteiskuntien lopputuotteita? Missä on ihminen tässä yhtälössä?

Ekologiset ongelmat, lajien kato ja ilmaston lämpeneminen ovat faktoja. Niiden vaikutuksena tullaan kuitenkin näkemään ihmisten pakkautumista elinkelpoisille alueille. Ensimmäisenä tulevat ne, joilla on siihen varaa ja halua. (Tarvinneeko työperäisestä maahanmuutosta siis olla huolissaan?) Sen jälkeen luvassa on hallitsematonta ihmisvirtaa. Paitsi että luontosuhteemme pitäisi ottaa uudelleen harkittavaksi ja omaksua ekososiaalisen sivistyksen sisällöt, olisiko syytä jo nyt miettiä, miten huolehdimme moniarvoistuneessa, etnisesti monimuotoistuneessa yhteiskunnassa lähtökohdiltaan eriarvoisista taustoista tulevien lasten ja nuorten kasvattamisen ja kouluttamisen? Nykymuotoinen peruskoulu kipuilee jo nyt näiden ilmiöiden kanssa, ja opettajat ovat uupuneita eriyttäessään sisältöjä antaakseen kaikille yhtäläiset valmiudet elämään.

Osin vastauksena edelliseen tulevat tekoälyn ja digitalisaation mahdollisuudet. Jo nyt tekoälyä olisi mahdollista käyttää tukena oppimisen vaikeuksien diagnostiikkaan ja oppisisältöjen eriyttämiseen. Mihin opettajan aikaa kannattaisi käyttää? Mihin yhdessäolon aikaa kannattaisi käyttää? Etäopetus koronan aikana on osoittanut, että digitaalisista oppimisympäristöistä ja etäopetuksesta on hyötyä osalle lapsista. Suurimmalle osalle se ei ole ollut ainakaan haitallista – toisaalta sellaisten perheiden lapset, joissa on muita sosiaalisia ongelmia (kuten päihdeongelmia), ovat kärsineet suuresti tultuaan tuomituksi kotonaoloon (ks. esim. Nuorisotutkimusseura 2021).

Onko viisipäiväinen kouluviikko oppimisen näkökulmasta järkevä, vai toteuttaako se tosiasiassa muita yhteiskunnan huolenpitotehtäviä enemmän kuin oppimisen ja kasvun tehtävää? Jos tämä on hiljainen totuus, pitäisikö koulua lähteä kehittämään tästä premissistä käsin hyvinvointiin tähtäävänä järjestelmänä, jossa oppimisen ja akateemisten sisältöjen tehtävää jaettaisiin tekoälyn kanssa?

Oppiminen, oppimisen tulevaisuus?

Oppiminen on kolmikkomme *oppiminen, kasvatus, opetus* muuttumattomin osa. Tiedämme, miten ihminen oppii. Kategorisesti sanottu, mutta todellakin vaikuttaa siltä, että lopultakin eri tieteenalat ovat pystyneet tuottamaan tiedon siitä, millaisten tekijöiden on toteuduttava, jotta oppiminen on mahdollista. Kyse on toki siitä, *mitä* on tarpeen oppia. Tässä on jälleen tukeuduttava tulevaisuudentutkimukseen ja vaihtoehtoisten tulevaisuuksien ennakointiin. Millaisia tulevaisuuksia ennakoimme? Millaisia seikkoja on opittava elääkseen onnellista elämää? Millaisen kuvan haluamme valita? Millainen on se kuva, jota kohden haluamme kulkea?

Tekoälyn ennakoidaan pystyvän huolehtimaan suurimmasta osasta niitä ammatteja, joihin koulutusjärjestelmämme tällä hetkellä valmistaa nuoria. Risto Linturi ja Osmo Kuusi ovat esittäneet eduskunnalle kokoamassaan tulevaisuusselonteossa, mitä ammateille tulee tapahtumaan. Yhteistä oppimisen tulevaisuudelle on, että inhimillisen vuorovaikutuksen laatu ja vuorovaikutuksen osaaminen korostuvat (ks. Linturi ja Kuusi 2018). Pragmaatikot pohtikoot heti, miten näitä oppimistuloksia mitataan!

Ihmiskunta kehittyy löytäessään tavan ohittaa ja ylittää eri osaamisalojen ja lähtökohtien *dialogiin* tuoman kognitiivisen epäsymmetrian (ks. Pasi Lankisen kirjoitus tässä samassa julkaisussa). Se tarvitsee henkiseksi sytykkeekseen Göte Nymanin kuvaamaa elinikäistä uteliaisuutta, joka ei voi olla lapsuuteen kuuluva etuoikeus (häneltäkin mukana kirjoitus tässä kokonaisuudessa). Ihmiskunta tarvitsee *tulevaisuuden ennakointia* ja *ajattelun monipuolistamista* sekä *toisin ajattelua*. Valmiita vastauksia on entistä vähemmän. Erilaisuuksien väli on sanoitettava dialogisesti ja keskustellen hedelmällisiksi uutta luoviksi tiloiksi, jossa Medici-ilmiö voi uudelleen herätä henkiin, mutta 2040-lukulaisessa hengessä ja tekoäly apunamme tiedontuotannossa. Koulutuksen, kasvatuksen ja oppimisen tavoitteena olkoon sivistys uudelleen määriteltynä, syvästi humaanina itseisarvona.

Lähteet

Friedman, Thomas (2005). *The World Is Flat. A Brief History of the Twenty-first Century.* New York: Farrar, Straus and Giroux.

Hoikkala, Tommi (2015). Kadonnut suomalainen koulutusihme? *Yhteiskuntapolitiikka* 81 (2016): 2, 231–232. *https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131095/yp1602_hoikkala.pdf?sequence=1* (noudettu 4.8.2021)

Lankinen, Pasi (2021). Tavoitteena yhdessä sanallistettu tulevaisuus. Teoksessa *Tulevaisuudet ja hedelmällinen toisin ajattelu*, 37–41. Helsinki: Opinkirjo.

Linturi, Risto & Kuusi, Osmo (2018). *Suomen sata uutta mahdollisuutta 2018–2037. Yhteiskunnan toimintamallit uudistava radikaali teknologia.* Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 1/2018. *https://www.eduskunta.fi/FI/naineduskuntatoimii/julkaisut/Documents/tuvj_1+2018.pdf* (noudettu 4.8.2021)

Nuorisotutkimusseura (2021). Poikkeusolot – nuorten arki koronan keskellä. *https://www.nuorisotutkimusseura.fi/poikkeusolot* (noudettu 4.8.2021)

Nyman, Göte (2021). Elinikäinen uteliaisuus. Teoksessa *Tulevaisuudet ja hedelmällinen toisin ajattelu*, 25–29. Helsinki: Opinkirjo.

Opetushallitus (2004). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet*. *https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen-opetussuunnitelman-perusteet_2004.pdf* (noudettu 4.8.2021)

Sahlberg, Pasi (2015). *Suomalaisen koulun menestystarina. Ja mitä muut voivat siitä oppia.* Helsinki: Into.

Simola, Hannu (2015). *Koulutusihmeen paradoksit. Esseitä suomalaisesta koulutuspolitiikasta.* Tampere: Vastapaino.

Wagner, Tony (2008). *The Global Achievement Gap. Why Even Our Best Schools Don't Teach the New Survival Skills Our Children Need – And What We Can Do About It.* New York: Basic Books.

Huomioita tulevaisuustietoisesta yhteiskehittämisestä

JARI KOSKINEN

Opinkirjo järjesti keväällä 2021 työpajamuotoisten etätapahtumien sarjan, jonka tarkoituksena oli haarukoida tulevaisuuden taitoja, kyvykkyyksiä ja taituruuksia. Ajatuksena oli myös katsoa tulevaisuuden ennakointialusta Futures Platformin ja yhteissuunnittelun menetelmin pitkälle huomiseen ja pohtia, miten koulutusta tulisi kehittää lasten ja nuorten tulevaisuuden turvaamiseksi parhaalla mahdollisella tavalla.

Tämä teksti pohjautuu tuohon SID-ryhmän[1)] kanssa fasilitoimaani Opinkirjon muutosprosessiin sekä monien merkityksellisten kohtaamisten herättämiin ajatuksiin. Samalla tämä kirjoitus kuvaa sitä, mitä käytännössä tehtiin ja miksi. Kevään 2021 työpajaprosessi soveltuu käyttöön muuallakin kasvatus- ja opetustyön sekä oppimisen kehittämisen piirissä.

Tulevaisuustietoisessa yhteissuunnittelussa[2)] yhdistimme *tulevaisuuden ennakoinnin* ja *yhteissuunnittelun* toisiinsa. Tämä tarkoitti käytännössä analyysien ja johtopäätösten tekemistä sekä erilaisten tulevaisuuksien kuvittelua ja sanallistamista fasilitoidusti yhteiskehittämisen keinoin. Keskeisinä näkökulmina nousivat esiin huomisen maailman kuvittelu ja sanallistaminen, monisuuntainen dialogi, hedelmällinen toisin ajattelu, ihmisten osallistuttaminen sekä kokeilukulttuuri.

Yhtenä ajattelun, tekemisen ja dialogisen vuorovaikutuksen lähtökohtana olivat myös periaatteet, jotka ovat syntyneet viime vuosien aikana yhteensä sadoista fasilitoimistani työpajoista saatujen kokemusten ja kiteytysten kautta.[3)] Kevään 2021 yhteistyö Opinkirjon kanssa kulminoitui kolmeen *tulevaisuustietoisen yhteissuunnittelun iltapäivään*, joiden teemat olivat seuraavat:

1. tulevaisuuden ennakointi
2. tulevaisuuksien kuvittelu ja luominen
3. tulevaisuuksien sanallistaminen

Koko projektin ennakointityö tehtiin Futures Platformia hyödyntäen. Kukin ensimmäiseen työpajamuotoiseen tulevaisuuspäivään osallistunut ihminen sai aluksi

kutsun ja ennakkotehtävän Futures Platformiin.[4)] Tämän ennakkotehtävän ohjeistus kuului seuraavasti:

> Äänestä Futures Platformissa x.x. mennessä kahdeksaa (8) sellaista ilmiötä, villiä korttia tai heikkoa signaalia, joilla on mielestäsi suurin vaikutus koulujen toimintaympäristöön sekä oppilaiden osaamistarpeisiin tulevaisuudessa. Kommentoi/perustele äänestämiäsi ilmiöitä, ja kerro, miksi ne ovat mielestäsi tärkeitä. Kevyt perustelu riittää.

Työ oli aloitettu jo aiemmin luomalla Futures Platformin avulla *tulevaisuuden ennakointikartta*, johon oli valittu tämän ennakkotehtävän kannalta keskeiset nelisenkymmentä muutosilmiötä, villiä korttia ja heikkoa signaalia yli 750 vaihtoehdon joukosta. Etänä tehdyn äänestyksen tuloksilla ja kommenteilla oli vaikutusta siihen, mitkä spesifit ilmiöt analysoitiin yhdessä ensimmäisen tulevaisuuspäivän ryhmätöissä.

Tulevaisuuden ennakoinnin merkitys on kasvanut kiihtyvien muutosten ja alati lisääntyvän kompleksisuuden aikakaudella. Määrätietoinen ennakointityö on tärkeää senkin vuoksi, että se avaa näkymiä ja mahdollisuuksia erilaisiin vaihtoehtoisiin tulevaisuuksiin. Olennaista on ymmärtää, että muutosilmiöihin ja -haasteisiin voi tarttua aktiivisesti jo nyt ja ryhtyä näin *itse muutoksen ajuriksi*.

Dynaaminen, luova ennakointityö ja -asenne mahdollistavat hedelmällisen *toisin ajattelun*: näkökulmien monipuolistamisen, erilaiset skenaariot ja tietoisuuden vaihtoehdoista. Tällaiset prosessit auttavat myös luomaan yhteistä, jaettua ymmärrystä tulevaisuuden mahdollisuuksista ja uhista. Erilaisia tulevaisuuden ennakoinnin prosesseja voidaan hyödyntää tiedollisena ja henkisenä selkänojana tulevaisuuksien kuvittelulle ja luomiselle.

Tulevaisuuksien kuvittelu ja luominen

Seuraavan tulevaisuuspäivän teemana oli *tulevaisuuksien kuvittelu ja luominen*. Selkänojana erilaisille mahdollisille maailmoille toimi myös *näkökulmarelativismi*, jota emeritusprofessori Antti Hautamäki avasi kuulijoille tulevaisuuspäivän aikana tähän tyyliin: ”Ei ole näkökulmariippumatonta tapaa tarkastella maailmaa, samoja asioita voidaan tarkastella useista eri näkökulmista. Ei ole abosoluuttista, etuoikeutettua tai universaalista näkökulmaa, näkökulmia voidaan kehittää, muuttaa ja vaihtaa.”

Asioiden tarkastelu monista näkökulmista liittyy keskeisesti myös ennakointityöhön (skenaariot), hedelmälliseen toisin ajatteluun sekä vaihtoehtojen pohdintaan ja luomiseen. Päivän henkisesti parasta ja herkullisinta antia oli sen *yhteisluova* osuus. Tulevaisuuksien luovaa kuvittelua on mielekästä tehdä ja konkretisoida vaikkapa runoina, sarjakuvina, musiikkina tai videoina. Tulevaisuuden mahdollisuuksia on usein myös huomattavasti helpompi hahmottaa ja ymmärtää konkretisoituina,

tarinallistettuina ja visualisoituina. Ylätason puhe jää sen sijaan helposti ja liian usein abstraktiksi.

Tällaisessa tekemisessä on kyse usein myös design-fiktiosta (*design fiction*), joka tarkoittaa mahdollisten tulevaisuuksien löytämistä ja analyysiä. Se on eräänlaista *löytöretkeilyä* vaihtoehtoisiin tulevaisuuksiin. Samalla se on tulevaisuuksien kuvittelua ja näkyväksi tekemistä.

Aaltopro.fi-sivustolla (20.12.2019) on esitelty design-fiktion lähtökohtia asiantuntija Søren Rosenbakin kautta. Sivustolla todetaan, että ”Rosenbak korostaa design-fiktion olevan luovaa provokaatiota, jonka avulla voidaan paitsi visioida tulevaisuutta, myös kritisoida mahdollisia tulevaisuuksia. […] Design-fiktiossa pääfokus ei ole vastausten tuottaminen, vaan kysymysten esittäminen. Keskeinen käsite lähestymistavassa on ’unknown unknowns’ eli asiat, joista emme tiedä, ettemme tiedä niitä.”

Tulevaisuuden maailmaa voidaan kuvitella ja konseptoida. Tämä koskee niin yhteiskunnallisia kehitysprosesseja ja tulevaisuuden palveluita kuin vaikkapa teknologisia sovelluksia. Parhaimmillaan kuvittelu toimii silloin, kun se yhdistetään tulevaisuuden ennakointiin. Toisen työpajamuotoisen iltapäivän ryhmätyötehtävänä osallistujille annettiin seuraava ohjeistus:

> Ideoikaa ja toteuttakaa ryhmänne kanssa oppimisen, kasvatuksen ja opettamisen tulevaisuuskuva. Kuvatkaa samalla myös tulevaisuuden taitoja, kyvykkyyksiä ja taituruuksia. Hypätkää villisti huomiseen ja luokaa esitys kiinnostavin kuvin ja tekstein.

Tulevaisuuksien sanallistaminen

Kolmannessa tulevaisuuspäivässä jatkoimme siitä, mihin edellisessä jäimme. Nyt teemana oli *tulevaisuuksien sanallistaminen* eli se, miten kuvitelluista ja halutuista tulevaisuuksista puhutaan – mitä sanoja niiden hahmottamisessa käytetään.

Jotkut sanat saattavat kuvata jo selvästi vanhentuneelta tuntuvaa toimintaa. Yksi tällainen, aikaisemmin hyvinkin yleinen termi on *jalkauttaminen*. Sanalla ”jalkauttaminen” tarkoitetaan lähinnä sitä, että ylimmän johdon keskuudessaan tekemät päätökset viedään organisaation alemmilla tasoilla käytäntöön. Prosessi tapahtuu suoraviivaisesti ja kyselemättä – ilman alaisten tai kollegojen merkittävää osallistumista päätöksentekoon.

Tällainen toimintamalli ei oikein edusta enää 2020-lukua. Nykyisin painotetaan kaikkien yhteisön jäsenten osallisuuden sekä keskinäisen dialogin ja kommentoinnin tärkeyttä. Osallisuus lisää sitoutumista sekä antaa yhteisön jäsenille ja viitepiireille merkityksellisyyden tunnetta. Yhteisen tulevaisuusvirittyneen tunnelman ja tahtotilan hengessä kolmannen työpajamuotoisen tulevaisuuspäivän ryhmätyötehtävä oli seuraava:

> Sanallistakaa ryhmänne kanssa oppimisen, kasvatuksen ja opettamisen tulevaisuuskuva. Aloittakaa työ luomalla kymmenen tulevaisuuden kannalta tärkeän sanan lista. Valitkaa listastanne vähintään viisi tulevaisuutta rakentavaa olennaista sanaa. Luokaa sen jälkeen tulevaisuuskuva innostavasti runomuotoon, tarinaksi tai sarjakuvaksi.

Kokemusten perusteella voidaan todeta, että hyvä tulevaisuuden sanallistaminen synnyttää vetovoimaista, inspiroivaa ja vaikuttavaa verbaalista ilmaisua. Opinkirjon prosessissa tulevaisuuden sanallistaminen johti myös viiteen videoon, joissa yhteiskehittämiseen osallistuneet henkilöt kuvaavat teemoittain työn kannalta keskeisiä asioita.

Sanallistamisen suhteen tulee ymmärtää ja tehdä näkyväksi se, että kyse on aina myös vallankäytöstä. Kieli voi olla joko mukaan kutsuvaa tai ulos sulkevaa. Esimerkiksi transtaustainen mies Susi Nousiainen on kirjoittanut sukupuoli-identiteettiä koskeneessa kolumnissaan seuraavasti: ”Kielen käyttö todella on vallan käyttöä. Tärkeä osa inklusiivisuutta voi olla sanojen määrittely uudelleen, niin pääsee pois oven takaa koputtelemasta.”

Nousiainen viittaa tekstissään *toisin kirjoittamiseen*. Sitä voi ajatella *toisin ajattelun* sukulaisena.

Dialoginen asiantuntijuus

Työpajamuotoisen tulevaisuusprosessin aikana tulimme pohtineeksi myös asiantuntijuuden merkitystä ja muutosta. Ennen asiantuntijuus tarkoitti pääosin yksisuuntaista osaamista ja sen viestimistä: sitä, että asiantuntija kertoi, miten asiat ovat. Kuulijat lähinnä hyväksyivät passiivisesti, mitä asiantuntija sanoo. Myös opettaja oli ennen auktoriteetti, joka kertoi, miten asiat ovat.

Nähtävissä on nyt runsaasti merkkejä siitä, että tulevaisuudessa asiantuntijuus on luonteeltaan entistä enemmän *vuorovaikutteista* – so. yhteisen ymmärryksen, osaamisen ja tavoitteiden kehittämistä siten, että jokainen voi tuoda oman osaamisensa mukaan punnittavaksi ja nähtäville yhteiseen kekoon.

Asiantuntijuus on uusien näkökulmien löytämistä ja analyysia, toisin ajattelua sekä yhteisohjautuvaa työtä oppivan yhteisön jäsenenä. Sitran verkkosivuilla julkaistussa kirjoituksessa on pohdittu dialogisen vuorovaikutuksen tunnuspiirteitä. Kirjoituksessa myös viitataan Kai Alhasen & Tiina Soinin & Marko Kankaan ajatuksiin (”Dialoginen johtaminen ja vallankäyttö”, DialogiaAkatemia 2015) ja todetaan kiteyttävästi seuraavaa:

> Debatti ja dialogi eroavat myös tavassaan edetä asioiden käsittelyssä. Debatissa on tarkoitus puolustaa alkuperäistä väitettä tai näkökantaa – tai vähintään tutkia se loppuun asti. Dialogin tarkoituksena ei ole välttämättä selvittää, onko jokin lähtökohtainen väite tosi vai ei, tai pitäytyä jossain hyvin tarkkaan rajatussa aihepiirissä. Dialogin pyrkimyksenä on pikemminkin tuottaa ymmärrystä toisten näkemyksistä ja luoda merkityksiä toiminnan kohteena oleville asioille.

Ennakointi ja opetustyö

Viime vuosien aikana minulla on ollut mahdollisuus viedä tulevaisuuden ennakointia koskevia ajatuksia konkreettisesti mukaan opetusprosessien kehittämiseen ja koulujen johtoryhmien työskentelyyn. Opetuksen pilottiprojekteja on toteutettu yhteistyössä oppilaitosten kanssa.

Tulevaisuuden ennakointi ja hedelmällinen *toisin ajattelu* voidaan yhdistää esimerkiksi lukion opetustunneilla yhteiskuntaoppiin, filosofiaan, englannin kieleen, ”Kestävä tulevaisuus” -kurssiin sekä erilaisiin laaja-alaista osaamista kehittäviin temaattisiin opintoihin.

Tulevaisuuden ennakointi auttaa lukiolaisia ymmärtämään yhdessä keskustellen tulevaisuuden uhkia ja mahdollisuuksia sekä antaa eväitä näkökulmien monipuolistamiseen ja ratkaisujen hahmottamiseen.

Tässä artikkelissa kuvatussa Opinkirjon prosessissa olennaista oli tulevaisuuksien aktiivinen kuvittelu ja sanallistaminen sekä muutoksen fasilitointi kohti yhdessä muotoiltua tulevaisuuskuvaa. Keskeiseksi johtopäätökseksi ja tavoitteeksi nousi toisin ajattelun edistäminen opetusalan piirissä.

Lähteet ja luettavaa

Alhanen, Kai & Soini, Tiina & Kangas, Marko (2015). *Dialoginen johtaminen ja vallankäyttö*. DialogiAkatemia.

Alhanen, Kai & Soini, Tiina & Kangas, Marko (2019). Dialoginen johtaminen ja vallankäyttö. Helsinki: DialogiAkatemia. *https://dialogiakatemia.fi/2019/12/26/dialoginen-johtaminen-ja-vallankaytto/* (26.12.2019)

Holm, Ruurik & Poutanen, Petro & Ståhle, Pirjo (2018). Mikä tekee dialogin: Dialogisen vuorovaikutuksen tunnuspiirteet ja edellytykset. *https://www.sitra.fi/artikkelit/mika-tekee-dialogin-dialogisen-vuorovaikutuksen-tunnuspiirteet-ja-edellytykset/* (26.11.2018)

Nousiainen, Susi (2021). Susi Nousiaisen kolumni: Toin tietämättäni sukupuoleni kauppakorkeakouluun. *https://yle.fi/uutiset/3-11940483* (28.6.2021)

Sinclair, Joanna (2019). Design-fiktio tarinoi mahdollisia tulevaisuuksia. *https://www.aaltopro.fi/aalto-leaders-insight/2019/design-fiktio-tarinoi-mahdollisia-tulevaisuuksia* (20.12.2019)

[1)] https://sid-group.org

[2)] TULEVAISUUSTIETOISEN YHTEISSUUNNITTELUN PERIAATTEET
(© Jari Koskinen)

– Olen oma-aloitteinen, aktiivinen ja otan vastuuta.
– Ajattelen itse, yhdessä ja toisin.
– Olen avoin yhteistyölle ja uuden oppimiselle.
– Kuuntelen aidosti ja pyrin ymmärtämään muita ihmisiä.
– Kannustan, innostan ja tuen inhimillisesti muita.
– Heittäydyn luomaan ja kokeilemaan uutta.
– Sallin virheet, keskeneräisyyden ja moniäänisyyden.
– Toimin ratkaisukeskeisesti yhdessä muiden kanssa.
– Synnytän uutta tietoa, osaamista ja yhteistä ymmärrystä oppivan yhteisön jäsenenä.
– Johdan fasilitoiden ja pedagogisesti viisaasti.
– Ymmärrän olevani tärkeä osa joukkoälyä.
– Tiedän, että dialogi muiden kanssa kasvattaa ja kehittää.
– Mitä tahansa suunnittelen tai päätän, peilaan sitä tulevaisuuteen.
– Teen työtä joustavasti yhdessä ja yhteistyössä.
– Voin milloin tahansa vaihtaa kantaani, jos joku perustelee paremman.
– Annan ja vastaanotan perusteltua kritiikkiä.
– Toimin tilannetietoisesti.

[3)] Yhteissuunnittelu tai yhteiskehittäminen (*co-design*, *co-creation*, *participatory design*) tarkoittaa ohjattua, yhdessä tapahtuvaa suunnittelua ja tekemistä. Yhteissuunnittelun keskiössä ovat ammattitaitoisesti fasilitoidut ryhmäprosessit. Valmentavaa ohjaamista merkitsevän ”fasilitointi”-sanan alkuperänä on latinan kielen sana *facil*, joka tarkoittaa helppoa.

[4)] Futures Platform on tulevaisuuden ennakointi- ja suunnittelusovellus. Lisää tietoa asiasta: *https://www.futuresplatform.com/fi*

[5)] *https://opinkirjo.fi/opinkirjo/mita-me-teemme/*

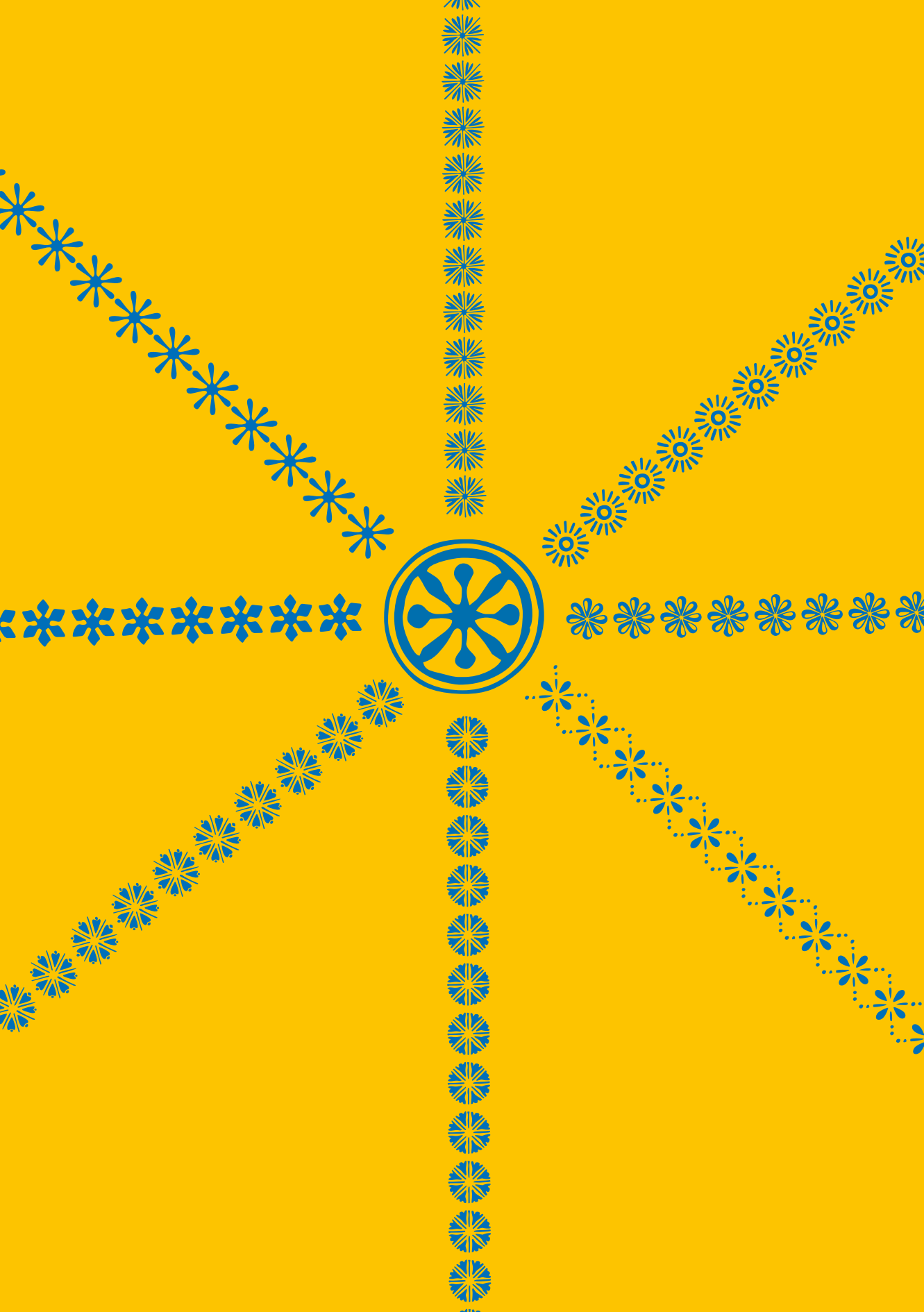

Asioita on opittava katsomaan monista näkökulmista

– Näkökulmarelativismin haaste kouluille

ANTTI HAUTAMÄKI

Koululaiset ja opiskelijat kasvavat maailmaan, joka on monessa suhteessa hämmentävä. Digitalisaatio on tehnyt maailman entistä globaalimmaksi; meillä on pääsy lähes jokaiseen maailman kolkkaan. Verkostoihimme saattaa kuulua ihmisiä kaikkialta maailmasta. Pystymme myös seuraamaan reaaliajassa, mitä maailmassa tapahtuu. Tiedämme entistä enemmän myös ihmisten ja kulttuurien erilaisuudesta. Maailma avautuu moniäänisenä ja moniarvoisena. On vaikeaa sanoa, mikä on oikeaa ja väärää, mikä totta ja epätotta. Kysymys kuuluu, miten koulu valmentaa opiskelijoita tällaiseen monääniseen ja hämmentävään maailmaan.

Olen pitkään kehittänyt intellektuaalista orientaatiota, jota kutsun näkökulmarelativismiksi. Sen perusidea on, että *kaikkia asioita voidaan tarkastella useista näkökulmista*. Hieman kärjistäen voidaan sanoa, että maailma on erilainen eri näkökulmista tarkasteltuna. Näkökulmat perustuvat siihen, että asiat ja ilmiöt ovat monimutkaisia ja monisärmäisiä. Kutsumme näitä särmiä aspekteiksi. Esimerkiksi maahanmuuttoa voidaan tarkastella pakolaisuuden, elintason tavoittelun tai työvoiman kannalta. Riippuen siitä, mihin aspektiin viittaamme, saamme hyvin erilaisen kuvan asiasta. Ilmiöiden monimutkaisuus ja monisärmäisyys johtavat siihen, että emme voi koskaan samalla kertaa tavoittaa tai ymmärtää kaikkia asioiden aspekteja. Juuri siksi näkökulmaan liittyy asian kannalta relevanttien aspektien valinta. On tärkeää oivaltaa, että näkökulmaisuus ei liity vain arkipäiväisiin asioihin, vaan näkökulmat ovat aina mukana myös tieteessä. Näkökulmarelativismin mukaan ei ole näkökulmavapaata tapaa lähestyä todellisuutta.

Miten sitten koulun tulisi suhtautua näkökulmarelativismiin? Onko koulu ja koulutus näkökulmavapaa alue? Tätä asiaa voidaan lähestyä – kuinkas muuten – useasta näkökulmasta. Ensinnäkin on kysymys siitä, miten asioita opetetaan. On ymmärrettävää, että koululaisille pyritään välittämään selkeä ja yleisesti hyväksytty kuva opetettavista asioista, vaikkapa historiasta tai terveysopista. Mutta aika pian huomataan,

että asiat eivät ole niin yksinkertaisia kuin oppikirjoissa annetaan ymmärtää. On olemassa esimerkiksi useita hyvin perusteltuja näkemyksiä terveydestä ja terveellisestä ravinnosta. On vaikea päättää, mikä ”terveystarina” valitaan opetuksen pohjaksi. On selvää, että jotkut näkemykset terveydestä perustuvat tutkimukseen enemmän kuin toiset. Eikä kaikkia näkemyksiä voi tietenkään käsitellä. Näkökulmarelativismin antama suositus on pyrkiä *näkökulmatietoisuuteen*: asioista on kerrottava niin, että kuulija ymmärtää niiden perustuvan tiettyihin näkökulmiin. Tähän liittyy myös *näkökulmakriittisyys*: jotkut näkökulmat voivat olla hyvinkin haitallisia, eikä kaikkea tarvitse hyväksyä.

Kun edellä tarkastelimme opetusta opettajan ja oppikirjan näkökulmasta, niin on tärkeää katsella opetusta myös oppilaan näkökulmasta. Koulun keskeisiä tehtäviä on paitsi antaa perustiedot keskeisistä oppisisällöistä (biologiasta, historiasta, kielistä, matematiikasta, yhteiskunnasta jne.) myös tukea oppilasta kehittymään itsenäiseksi oppijaksi. Puhutaan myös metakognitiivisista taidoista, joita ovat esimerkiksi kokonaisuuksien ymmärtäminen, ongelmanratkaisu sekä ryhmätyö- ja kommunikaatiotaidot. Mutta usein unohdetaan näkökulmien merkitys. Jos oppilas ei opi katselemaan asioita useista näkökulmista, on vaarana pitää omaa näkökulmaa ainoana oikeana. Usein tämä tarkoittaa, että henkilö ei ymmärrä tai tiedosta, että hänelläkin on näkökulma. Silloin ei pysty tavoittamaan asioiden monimutkaisuutta ja monisärmäisyyttä. Vähintään yhtä ongelmallinen seuraus on, että oppilas ei kykene asettumaan toisen asemaan eikä ymmärrä toisen näkökulmaa. Tämä johtaa helposti suvaitsemattomuuteen.

Näkökulmarelativismi on iso haaste pedagogiikalle. Tarvitaan uusia tapoja opettaa monimutkaisia asioita painottaen niiden näkökulmasidonnaisuutta. Mutta tarvitaan myös uusia keinoja kehittää oppilaan kykyä tunnistaa ja kuvitella erilaisia näkökulmia. Eikä tämä ole iästä kiinni. Jopa esikoululaiset ovat hyviä keskimään uusia tapoja kuvata tuttuja asioita: ruokaa, pukeutumista, leikkejä, luontoa jne. Hyvä tavoite voisi olla kehittää oppimisen ”hybridistrategia”, jossa oppisisältöjen näkökulmaisuutta käsitellään ja kehitellään yhdessä koululaisten ja opiskelijoiden kanssa. En usko, etteikö tämä olisi mahdollista jo yläasteella, puhumattakaan mitään toisesta tai korkea-asteesta. Perusidea on joka tapauksessa siinä, että asia opitaan vasta, kun sitä kyetään tarkastelemaan mahdollisimman monesta relevantista näkökulmasta.

Näkökulmarelativismi tuo isoja haasteita kouluille ja oppimiselle. Erityisen tärkeää on, että itse koulua ja oppimista kehitetään avoimesti etsien ennakkoluulottomasti uusia tulokulmia. Vaikka suomalainen koulu on korkeatasoinen ja opettajat hyvin koulutettuja ja motivoituneita, ei koulun arjessa ole riittävästi aikaa toiminnan kehittämiseen. Silloin on vaarana kehittää olemassa olevia rutiineja sen sijaan, että etsittäisiin aidosti uusia näkökulmia. Voimme kysyä, voisiko oppilaan rooli olla toisenlainen. Voidaanko opetusta siirtää tiimeille? Miten pelejä voitaisiin hyödyntää? Entä voisiko vanhempien osaamista käyttää opetuksessa ja niin edelleen? Ja ennen kaikkea

pitäisi pohtia, miten näkökulmatietoisuutta ja kriittisyyttä voidaan vahvistaa koko kouluyhteisössä: punnitse asioita monista näkökulmista ja valitse se, mikä on parasta.

Koulujen ja laajemmin organisaatioiden kehittämisen haasteena on irrottautua ajatustottumuksista, jotka estävät näkemästä uusia vaihtoehtoja. Siksi toisin ajattelua tulee rohkaista ja tukea. Näkökulmarelativismi on yksi parhaista keinoista vahvistaa toisin ajattelua, jonka ytimenä on juuri täysin uusien ja hämmästyttävien näkökulmien rohkea avaaminen (ks. Mattila 2020).

Luettavaa näkökulmarelativismista

Hautamäki, Antti (2019) [2018]. *Näkökulmarelativismi. Tiedon suhteellisuuden ongelma*. SoPhi 148. Jyväskylän yliopisto. Kirja on vapaasti ladattavissa verkko-osoitteessa *https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/59782#*

Hautamäki, Antti (2018). Mistä näkökulmarelativismissa on kyse? Blogikirjoitus verkko-osoitteessa *https://sustainableinnovation.fi/2018/11/08/mista-nakokulma-relativismissa-on-kyse/*

Hautamäki, Antti (2020). Demokratia, relativismi ja totuuden jälkeinen aika. *Futura 1/2020*, 18–27. *https://www.academia.edu/43218888/Demokratia_relativismi_ja_totuuden_jälkeinen_aika_1*

Mattila, Antti S. (2020). *Ratkaisu: ajattele toisin*. Helsinki: WSOY.

Elinikäinen uteliaisuus

GÖTE NYMAN

Niin pian kuin vauva onnistuu kohdistamaan käsiensä liikkeitä ja katsettaan häntä itseään ilahduttavalla tavalla, vanhemmat voivat ihastella pienen lapsen luontaista ja vireätä uteliaisuutta. Tällainen oppiminen on lapselle niin voimallinen psyykkinen tapahtuma, että se saa hänessä aikaan levotonta elehtimistä ja hauskoja ilmeitä ja synnyttää vaikutelman kärsimättömästä kokeilijasta tai ongelmien ratkaisijasta. Vanhemmat ilahtuvat nähdessään, kuinka utelias lapsi hakee sitkeästi yhteyttä maailmaan ja tietenkin vanhempiinsa, sanalla sanoen ottaa oppimisen ensi askeleita uteliaisuuden ohjaamana. Pienen ihmisen elämä löytää uusia suuntia, mutta ei levoton uteliaisuus ole vierasta aikuisenakaan. Näin voi käydä, kun emme heti pääse selvittämään jotakin meitä erityisesti askarruttavaa kysymystä tai kun vaikkapa etsimme netistä komponentteja keskeneräiseen, kiehtovaan rakennusharrastukseen.

Uteliaisuuden huima, läpi elämän kantava voima ei ole herättänyt erityistä kiinnostusta. Sen sijaan puhe elinikäisestä oppimisesta on hiipinyt Suomeenkin kaikille koulutuksen ja opetushallinnon tasoille, alan virkakin on perustettu ja yritysmaailmassa elinikäisen oppimisen käsitettä ihastellaan. Jos kuitenkin käännämme katseen niihin energisoiviin voimiin, joita uteliaisuus ihmisessä virittää, niin halu oppia ja elinikäinen oppiminen näyttäytyvät uudesta kulmasta. Näin ajatellen elinikäinen oppiminen ei tarkoitakaan mitään muuta, kuin että ihminen oppii koko ajan, jopa juuri ennen kuolemaansa – muuta vaihtoehtoa elämässä ei ole. Miksi näin käy, on edelleenkin tutkimusta kaipaava, jännittävä ilmiö.

Opettajille ja vanhemmille on kivuliaan tuttua kokemus, jossa tilanteen hallinta tuntuu karkaavan käsistä, kun lapsi tai teini tylysti tokaisee jostakin vanhempien tai opettajan tärkeänä pitämästä asiasta: ”EVVK”, ”Ihan sama”, ”Ismo”, ”Souwhat”. Aivan kuin nuoret luonnostaan tietäisivät, että uteliaisuuden tai kiinnostuksen kieltäminen satuttaa vanhempia ja opettajia parhaiten ja vie heiltä valtaa. Vanhemmat puolestaan tietävät, että uteliaisuuden herättäminen on oiva keino saattaa lapsi oppimisen polulle.

Kiinnostava uteliaisuus

Olin jo pitempään pohtinut kriittisesti elinikäisen oppimisen käsitettä, mutta jokin aika sitten havahduin uudelleen ajatukseen, että oppiminen ilman uteliaisuutta on

vaikeata, ellei jopa mahdotonta. Niinpä testasin Google-haulla termiä *life-long learning*, jolle tuli miljoonia hittejä, mutta *life-long curiosity* sai niitä vain parikymmentä tuhatta. Tätä kirjoittaessa kokeilin samaa suomenkielisillä versioilla ja luvut olivat 58000 ja 83. Vähemmästäkin uteliaisuus herää.

Uteliaisuuden mystistä voimaa ei ole tapana tarkastella syvällisesti oppimisen osana. Sen toki tiedetään olevan yksi tärkeä tekijä, ja opettajat tekevät parhaansa motivoidakseen oppilaita herättämällä heissä uteliaisuutta opiskeltaviin aiheisiin ja sisältöihin. Tavallisesti silloin puhutaan kiinnostuksesta tai paneutumisesta, mutta uteliaisuutta ehkä hävetään epätieteellisenä käsitteenä.

1990-luvun psykologiassa ja kognitiotieteissä korostuivat ihmisen tiedolliset prosessit, minkä seurauksena privaatti, humaani ja värikäs yksilöllinen kokemusmaailma jäivät tarkasteluissa taka-alalle. Uteliaisuudelle ei juuri ollut oppimisen teorioissa sijaa, mikä osin johtui siitä, että kognitiivisten prosessien vertailukohtana olivat tietokonemallit ja -metaforat, joista uteliaisuuden vastinetta saa turhaan hakea, eikä sitä löydä vielä tekoälyn sovellusten eturintamastakaan. Tietokonepelien koukuttava voima alkoi kuitenkin 2000-luvulla herätellä vanhempia ja tutkijoita, jotka edelleen hämmästelevät, kuinka vahvasti pelit pitävät nuoria ja lapsia otteessaan – ilman, että heitä täytyy siihen näkyvästi kannustaa.

Uteliaisuuden kokemus on arkipäivän mysteeri. Parhaimmillaan se on raikkaan nautinnon ja elämänilon lähde, mutta sillä on synkätkin puolensa, kun vaikkapa epäilemme, että meitä on kohdannut jokin vakava sairaus tai että meitä on tavalla tai toisella huiputettu. Uteliaisuus antaa sitkeyttä ottaa selvää asioista, mutta fake news -verkoissa ja tosi-tv:n aikana se myös ohjaa ihmisiä outojen tietojen lähteille.

Näkökulman muuttaminen

Tieteen, taiteen ja liike-elämän arki voi olla puuduttavaa toistoa, jolla on toki oma paikkansa, mutta merkittävät oivallukset ja vallankumoukset tapahtuvat erityisen uteliaisuuden ohjaamana. Uteliaisuus ei yksin johda uusiin oivalluksiin, mutta se ylläpitää huomion suunnan silloinkin, kun ympäristössä on häiritseviä tekijöitä tai kiinnostuksen kohde poikkeaa tavanomaisesta. Sen psykologiaan kuuluu hellittämätön ja usein pitkäaikainen paine ja halu ratkaista huomion kohteena oleva kysymys ja siten purkaa uteliaisuuden virittämä jännite. Jos ihminen kykenee tämän paineen alaisena vaihtamaan näkökulmaa, maailma saattaa näyttäytyä täysin uudella tavalla ja uteliaisuus saa ”palkkansa”.

Olen itse kokenut tämän montakin kertaa, mutta erityisen hyvin mieleen on jäänyt yhteistyö aikakauslehtien paperia tuottaʒeen paperiyhtiö M-realin (nykyisin Metsä Board Oyj) kanssa. Ikimuistoisessa tiimissä oivalsimme, että he eivät toimi vain “paperibusineksessa” vaan myös ja erityisesti ”lukubusineksessa”. Uudesta näkökulmasta tarkastellen heille oli perinteisen osaamisen lisäksi elintär-

keätä ymmärtää aikakauslehtien lukijoita, mikä puolestaan oli kiinnostavaa kustannustaloille. Tämä oli alalla ennenkuulumaton näkökulman vaihdos, josta seurasi uudenlaista toimintaa ja joka sai lähes kaiken tällä sektorilla näyttämään erilaiselta kuin ennen. Uusi näkökulma tai kritiikki ei yksin riitä, vaan tarvitaan aiemmasta poikkeavaa osaamista ja jokin hedelmällinen perusta, jonka varassa edetä uusin eväin. Tämä ei tapahdu itsestään ja voi myös käydä niin, että erilainen näkökulma koetaan uhkaavana tai niin vahvasti vallitsevan ajattelun perusteita horjuttavana, että se synnyttää vastavoimia tai vain sysätään hiljaisesti syrjään.

Uteliaisuuden arkipäiväisyydestä huolimatta ihmisillä ei ole tapana käydä keskustelua siitä, mitä se itse kullekin on ja miten se ilmenee käyttäytymisessä ja omassa kokemusmaailmassa – eikä siitä juurikaan puhuta edes suosituissa terapeuttien ja valmentajien ohjelmissa tai podcasteissa. Uteliaisuus ilmenee eri tavoin eri ikävaiheissa, ja olemme uteliaina yksilöinä ainutlaatuisia. Meillä olisi paljon opittavaa toisiltamme. Nobel-fyysikko Richard Feynmanin väitetään todenneen, että jos jokin oppiaihe ei kiinnosta, syynä ei ole oppija vaan väärä opettaja.

Mitä on uteliaisuus, mistä se syntyy?

George Loewenstein (1994) määritteli uteliaisuuden näin: *Uteliaisuus on luonteeltaan kognitiivinen deprivaatiotila, joka syntyy, kun ihminen havaitsee selvän aukon tiedoissaan tai ymmärryksessään*.

Elämyksellisesti on helppo ymmärtää, että uteliaisuuden kokemus on sukua nälälle ja janolle. Deprivaatio energisoi psyykkiseen toimintaan, jolla puutetila pyritään korjaamaan. Tämä tapahtuu hitaasti tai nopeammin, mutta ei ole lainkaan itsestään selvää, kuinka se tarkalleen ottaen mielessä tapahtuu ja miten se antaa käyttäytymiselle sen tietyn tyylin ja suunnan, joka itse kullekin on ominaista. Oppijan tiedon tasolla on siihen ilmiselvästi vaikutusta, mutta millaista, se on jännittävä ja vakavakin kysymys. Hyvän yleissivistyksen arvo on kuitenkin kiistaton tässäkin asiassa. Omasta uteliaisuudestamme meillä on järisyttävän paljon kokemusta ja voimme vaikka joka hetki koettaa erotella sen eri vaiheita ja oppia itsestämme jotakin uutta.

Uteliaisuus on laaja-alainen psyykkinen ilmiö, jota on vaikea ymmärtää ilman että ihmistä havainnoidaan kokonaisuutena. Se syntyy nopeasti ja voi suuntautua uuteen asiaan jo parissa sekunnissa. Ei siis ole ihme, että opettajille ja muille yleisön reaktioista eläville viestijöille uteliaisuus on vaikeasti hallittava ilmiö. Sitä se on myös jokaiselle, joka kamppailee keskittymiskyvyn kanssa. Uteliaisuus on dynaaminen kokonaisuus, jonka pilkkominen muodikkaisiin osalokeroihin (kuten tarkkaavaisuus, emootiot, motivaatio tai persoonallisuuden erityispiirteet) saattaa estää itse ilmiötä näkymästä.

Palkitseva uteliaisuus

Uteliaisuuden viriämistä voi pohtia myös flow-ilmiön näkökulmasta. Kun oppilas kokee käsillä olevan tehtävän sopivan vaativaksi suhteessa hänen kykyynsä suoriutua siitä, niin tehtävään paneutuminen on todennäköisesti myös sujuvaa ja energistä. Aivan samoin uteliaisuuden herääminen edellyttää oppijalta riittäviä tietoja tai kykyä paneutua kyseiseen ongelmaan, jolloin syntyvä kokemus ”tiedon nälästä” ei ole liian suuri ja itseluottamusta murentava.

Vahva perusosaaminen sekä tehtävien ja ongelmien jännitteinen esille tuominen on ydinasia ja opettajille tuttu haaste, kun halutaan pitää kaikki mukana oppimisprosessissa. Uteliaisuus onkin viehättävä voimanlähde oppijalle, sillä aina kun herännyt uteliaisuus johtaa jonkin uuden löytämiseen tai oivaltamiseen, se myös palkitsee oppijan voimallisesti ja saa hakemaan uusia samanlaisia, palkitsevia kokemuksia. Tämä on moniulotteinen ja kiinnostava ilmiö, joka olisi syytä tuntea hyvin.

Voidaan myös spekuloida, mitä elinikäinen uteliaisuus mahdollisesti saa aikaan jatkuvasti rakenteeltaan ja toiminnoiltaan muuttuvissa aivoissa. Uteliaisuus kohdistuu aina johonkin potentiaalisesti uuteen tai erityiseen seikkaan ympäristössä ja itsessä, joten se organisoi havaintoja, ajatuksia, näkemyksiä ja käyttäytymistä monin eri tavoin. Kun tämä tapahtuu satoja ja tuhansia kertoja päivässä, sen vaikutus on massiivinen ja hermostoa elävöittävä.

Ei siis riitä, että pyrimme herättämään lapsissa ja aikuisissa uteliaisuuden liekin ja halun ottaa selvää uusista asioista. On opittava tuntemaan tämä ilmiö – se luova inhimillinen deprivaatio, joka on ehtymätön sielullisen energian lähde koulussa, työssä ja elämän ensi askelillakin. Ennen muuta se on ainutlaatuinen elämänilon voima ja mahdollisuus jatkuvasti uudistaa maailmankuvaa ja ihmisen käsitystä itsestään.

Lähteet

Loewenstein, George (1994). The Psychology of Curiosity: A Review and Reinterpretation. *Psychological Bulletin* 116 (1), 75–98.

Nyman, Göte (2019). Perceptions of life-long curiosity. *https://gotepoem.wordpress.com/2019/02/04/perceptions-of-life-long-curiosity/*.

Saman toistosta toisin ajatteluun

JARI KOSKINEN

Ajattelun ja toiminnan monipuolistamiselle on kokemukseni mukaan tilausta, sillä siiloutuneet toimi- ja ammattialat ovat toisinaan kuin henkisessä takalukossa. Usein näyttää siltä, että samat jutut kiertävät kehää yhä uudestaan toimi- tai ammattialan sisällä. Näin tapahtuu jopa siinä määrin, että jos ei omassa puheessaan käytä joitakin muutamasta kymmenestä keskeisestä oman alansa avainsanasta, ei ehkä tule enää lainkaan ymmärretyksi.

Tällainen toisteisuus on tavallaan luonnollinen asia. Ihmiset, joilla on sama tai samantyyppinen koulutus sekä samanlaiset arvostukset ja kokemukset, käyvät myös samoissa alan tapahtumissa ja lukevat samoja alan kirjoja. Kun palkataan uusia työntekijöitä, hekin ovat koulutukseltaan ja kokemukseltaan usein samantyyppisiä kuin heidän tulevat esihenkilönsä ja heitä palkkaavat tahot. Tämä kaikki johtaa *kuplautumiseksi* kutsuttuun ilmiöön.

Samanlaisten ihmisten kanssa voi olla mukava viettää aikaa ja ideoida projekteja, mutta näkökulmien rikastamisen, osaamisen diversiteetin ja hedelmällisen toisin ajattelun kannalta jatkuva toisto ja samanlaisuus tuottavat myös paikallaan junnaamista. Usein ihmiset eivät edes näytä huomaavan asioiden toisteisuutta ja latteutta, kun kaikki tuntuu niin luonnolliselta. Toisto saattaa tuoda mukanaan myös uskottavuutta ja turvallisuuden tunnetta.

Tähän voi jatkaa, että myös opetustyö ja oppiminen perustuvat edelleen ainakin osittain samojen asioiden toistoon. Jo roomalaiset sanoivat *repetitio est mater studiorum* eli *kertaus on opintojen äiti*. Tähän voisi kuitenkin jatkaa, että on olemassa hyödyllistä samaa ja vahingollista samaa. Hyödyllistä saman toistoa on kiteytynyt ja moneen kertaan koeteltu oppi (esimerkiksi klassikot). Vahingollista puolestaan on sellainen toisto, jota tehdään itseisarvoisesti perinteen ja tottumuksen ohjaamana. Silloin ollaan esimerkiksi vanhentuneiden tekemisen tapojen vankina, koska ”näin on aina ennenkin tehty”. Ammattikunnan vahvan perinteen varjo tiukkoine auktoriteetteineen estää yksilöitä ja yhteisöjä uudistumasta. Joissakin tapauksissa vanhentuneiden tekemisten tapojen ymmärtämätön toistaminen johtaa suoranaisiin katastrofeihin. Tätä kuvaa Sasha Golob artikkelissaan ”*Why some of the smartest people can be so very stupid*” (2021).

Vaikeus ajatella toisin johtaa siis helposti viime aikoinakin puheena olleeseen kuplautumiseen. Asian taustalla voidaan nähdä olevan samanlaisuutta ja toistoa

ylläpitävä laumasieluisuuden ilmiö. Tutkija Kaisa Hytönen on todennut Yleisradion haastattelussa vuonna 2015, että *laumasieluisuus* on meille ihmisille ominaista – ja lisää: ”Harvoin edes tajuamme, miten vaikutuksille alttiita olemme. Jos ehtii havaita, että on menossa virran mukana, voi seisahtua pohtimaan, mitä pohjimmiltaan asiasta itse tuumii.” Laumasieluisuus johtaa pahimmillaan myös erilaisiin polarisaatioihin, kuten ”kaupungit vastaan maaseutu” -tyyppisiin asetelmiin. Ilse Paakkinen on osuvasti sanonut verkkokirjoituksessaan:

> Polarisaatio ei etsi vuoropuhelua, vaan vahtii omiksi miellettyjen etua. Voimakkaasti polarisoituneessa ilmapiirissä asioita ei voida käsitellä faktaperustaisesti, koska asioiden kannattaminen tai vastustaminen liittyy esimerkiksi puolueen rakennettuun identiteettiin. Polarisoitunut poliittinen tilanne ei kannusta itsekritiikkiin, koska se uhkaa identiteetin eheyttä. Identiteettipolitiikka muodostuu ongelmalliseksi eritoten, jos se rakentuu viholliskuvien, vastakkainasettelun ja ylemmyydentunnon varaan, koska se tekee identiteetistä joustamattoman ja muuttumattoman, mutta toisaalta hauraan, jonka vuoksi se vaatii jatkuvaa vahvistamista.

Samojen asioiden ja näkökulmien toistoon liittyvät myös niin sanotut yhden asian ihmiset. Pahimmillaan heillä on sama vastaus kaikkiin mahdollisiin kysymyksiin, vaikka maailma on monikasvoinen ja moniselitteinen. Monien toisiaan ruokkivien näkökulmien ja hedelmällisen toisin ajattelun kannalta yhden asian ihmiset saattavat olla hyvinkin haasteellisia. Ääritapauksessa he tarkastelevat maailmaa sellaisten linssien läpi, joista näkyy kirkkaana vain yksi asia.

Sinänsä tärkeästä ja hyvästä asiasta tai teemasta voikin näin tulla vahingollista samanlaisuutta ja toistoa, jos siitä tulee pakkomielteenomainen pääasia kaikessa tekemisessä. Yhden asian ylikorostuminen (maahanmuutto, feminismi, ilmastonmuutos…) arjen puheessa ja ajattelun rakenteissa ylitse kaiken muun saattaa vaikeuttaa yhteistyötä muiden ihmisten kanssa sekä kaventaa omia perspektiivejä maailmaan.

Kiihkomielisten yhden asian ihmisten kaltaisia ongelmatapauksia ja saman toistajia ovat myös ammattinsa piiriin sulkeutuneet fakki-idiootit. Kiihkomielisten maailmanparantajien ohella hekin ovat yhden asian ihmisiä. Fakki-idiootti on ihminen, jonka tietämys rajoittuu vain omaan alaan ja asiaan. Hän avaa suunsa oikeastaan vain silloin, kun keskustelua käydään hänen oman erikoisalansa kysymyksistä. Sanaa voidaan toki käyttää myös humoristisessa ja itsekriittisessä mielessä. Esimerkiksi Sixten Korkmanin haastattelussa vuodelta 2013 todetaan seuraavaa:

> Enemmän pitäisi lukea romaaneja, Korkman sanoo omista lukutottumuksistaan. Hän veistelee olevansa ”fakki-idiootti”, jota yhteiskunnallinen kirjallisuus vetää puoleensa, eikä romaaneille siksi jää kylliksi tilaa.
>
> – Romaanit ovat ainoa keino päästä toisen miehen pään sisään ja nähdä maailma jonkun toisen ihmisen näkökulmasta, Korkman sanoo.

Neogeneralistit merkkinä tulevaisuudesta?

Tulevaisuudessa tarvitsemme ammattilaisia, jotka ovat sekä spesialisteja että generalisteja. Riitta Raesmaa on kirjoittanut blogitekstissään vuonna 2018 seuraavasti: ”Neo-generalisti on jännä tyyppi: hän on mukavuusalueella suuressa muutoksessa, hälyssä ja kaaoksessakin. Hän on monen mutkan kautta ”oppinut oppimaan” ja poisoppimaan, ja tämä helpottaa navigointia kompleksisessakin ympäristössä.”

Vuonna 2019 ilmestynyt Kenneth Mikkelsenin ja Richard Martinin kirja *The Neo-Generalist* on ollut monella tavalla merkittävä ja vaikutusvaltainen teos. Mikkelsen ja Martin kuvaavat innostuneesti sitä, kuinka neogeneralistit pakenevat helppoja, liian yksinkertaisia määrittelyjä. He ovat löytöretkeilijöitä – veijareita, jotka tekevät työtä eri ammattialueilla ja toimivat eri osastojen ja osaamisalueiden välissä. Neogeneralistit ovat sekä spesialisteja että generalisteja, innokkaita oppimaan uutta ja tuomaan erilaisia ihmisiä yhteen sekä luomaan yhdessä parempaa tulevaisuutta.

Monipuoliset ja monialaiset ihmiset ovat tärkeitä *toisin ajattelun* kannalta. Esimerkiksi nykyuutisia ja medioita seuraamalla voi saada sellaisen mielikuvan, että tulevaisuudessa meitä odottaisi lähinnä kaksi merkittävää megatrendiä: ilmastonmuutos ja digitalisaatio. Todellisuudessa muutosilmiöitä, villejä kortteja ja heikkoja signaaleja on havaittavissa ja analysoitavissa satoja erilaisia.[1)]

Osaamisen diversiteettiä ja monipuolisuutta tarvitaankin yhä selvemmin myös tulevaisuuden tutkimuksen ja huomisen ennakoinnin piirissä. Määrätietoinen ennakointityö myös monipuolistaa yksilöiden ja yhteisöjen ajattelua avaamalla heille erilaisia mahdollisia maailmoja sekä anturoimalla tulevaisuuden uhkia ja potentiaalia.

Kasvatus- ja opetustyön sekä erilaisten oppimisen käytäntöjen piirissä *siirtyminen saman toistamisesta* kriittiseen ja omaehtoiseen toisin ajatteluun sekä opiskelijoiden kannustaminen aitoon, aktiiviseen dialogiin auttaa pärjäämään ja sopeutumaan yllätyksiin yhä nopeammin muuttuvassa ja kompleksisoituvassa toimintaympäristössä. Erityisen tärkeää on ymmärryksen lisääminen siitä, että asioita voi ja tulee tarkastella *monista eri näkökulmista*.

Toisin ajattelu voi olla outoa

Tulevaisuuden tutkimus ja huomisen ennakointityö tuovat eteemme monipuolisesti hämmästyksen ja ihmetyksen aiheita. Kaikenlaista kummallista on parhaillaan tekeillä eri puolilla planeettaa. Maailma, jossa parinkymmenen vuoden päästä elämme, on todennäköisesti monessa suhteessa ennen näkemätön ja kokematon.

Nykyisyys tarjoaa kuitenkin jo useita viitteitä tulevasta. Aina ei edelläkävijän rooli ole helppo. Jos nykyhetkessä ajattelee todella ja aidosti toisin, on hyvinkin mahdollista, että ei tule ymmärretyksi oikein. Esimerkki mielenkiintoisesta, ajankohtaisesta

toisin ajattelusta on Niina Turtolan väitöskirja typografian outouttamisesta. Turtola kuvailee väitöskirjan esittelyssä[2)] lähtökohtiaan seuraavasti:

> Tässä tutkimuksessa typografia nähdään dialogisena välineenä, jossa lukija päätyy tutkimaan omia käsityksiään maailmasta pohtiessaan tekstejä, joita ei ennen huomannut. Typografia ei toimi enää perinteisesti viestin välittäjänä, vaan karnevalistisena taiteena ja dialogin välineenä, jonka kautta sisällöt tulevat ilmi.

Niina Turtolan väitöskirja on mielenkiintoisella tavalla hämmentävä ja outo ilmestys visuaalisen viestinnän kentällä. Väitöskirjassa seikkaillaan osaamisten liittymäkohdissa ja välimaastoissa. Väitöskirjan tekijä on itse todennut tutkimuksestaan seuraavaa: ”Tutkimukseni hämärtää rajaa taiteen ja graafisen muotoilun, fiktion ja faktan, tutkimuksen ja taiteen sekä muotoilijan ja viestin välittymisen välillä.”

Tällaisen toisin ajattelun ja toisin tekemisen toivotan lämpimästi tervetulleeksi. Tarvitaan rohkeaa löytöretkeilyä osaamisten välimaastoissa sekä tutkimattomilla, kartoittamattomilla raja-alueilla. Myös kasvatusta, oppimista ja opetusta on syytä siekailematta outouttaa. Vain siten on mahdollista siirtyä vahingollisesta saman toistosta hedelmälliseen toisin ajatteluun.

Linkkejä ja lähteitä

Eronen, Eeva (2013). Korkman: Pitäisi lukea enemmän romaaneja.
https://www.is.fi/taloussanomat/oma-raha/art-2000001802568.html (13.7.2013)

Golob, Sacha (2021). Why some of the smartest people can be so very stupid
https://psyche.co/ideas/why-some-of-the-smartest-people-can-be-so-very-stupid?fbclid=IwAR1eKZMoJ287GCrj6IHkNznJ6nFoiP5g6v81kyZHFZ12fSZsmPFGzDlJvqo (4.8.2021)

Greve, Henrich (2017). You Can Have More Than One True Work Identity.
https://knowledge.insead.edu/blog/insead-blog/you-can-have-more-than-one-true-work-identity-7316?fbclid=IwAR1JWO3lBts21ufDu8EBdRqTiZ3DaQ7gVzQROvUvuj4yX4MmkrOJe2SFZWA (2.10.2017)

Lorenzo, Rocio & Reeves, Martin (2018). How and Where Diversity Drives Financial Performance.
https://hbr.org/2018/01/how-and-where-diversity-drives-financial-performance (30.1.2018)

Paakkinen, Ilse (2019). Polarisaatio myrkyttää politiikan.
https://blogs.helsinki.fi/socialethics/artikkelit/polarisaatio-myrkyttaa-politiikan/ (8.3.2019)

Raesmaa, Riitta (2018). Oletko neo-generalisti?
https://raesmaa.com/2018/05/oletko-neo-generalisti/ (20.5.2018)

Storm, Mark (2016). The Neo-Generalist, and why we should all have 'one'.
https://marksstorm.medium.com/the-neo-generalist-and-why-we-should-all-have-one-13d651706a0c (15.9.2016)

Turtola, Niina (2021). *Typografian outouttaminen. Taiteellinen tutkimus arjen sanojen muuttamisesta typografiseksi taiteeksi*. Acta electronica Universitatis Lapponiensis 304. Rovaniemi: University of Lapland.
https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/64571/TYPOGRAFIAN%20OUTOUTTAMINEN.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Vilkman, Sanna (2015). Tutkija: Jokainen meistä on laumasielu, ristiriita sattuu aivoihin.
https://yle.fi/uutiset/3-8413003 (28.10.2015)

Väitös: Typografian outouttaminen. Taiteellinen tutkimus arjen sanojen muuttamisesta typografiseksi taiteeksi.
https://www.ulapland.fi/news/Vaitos-Typografian-outouttaminen-Taiteellinen-tutkimusarjen-sanojen-muuttamisesta-typografiseksi-taiteeksi-/43760/0359abb2-c242-4ed4-9762-056403771854 (9.3.2021)

[1)] Pelkästään tulevaisuuden ennakointialusta Futures Platformissa niitä on kerättynä relevanttien kuvausten ja linkkien kanssa yli 750. *https://www.futuresplatform.com/fi*

[2)] *https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/64571?show=full*

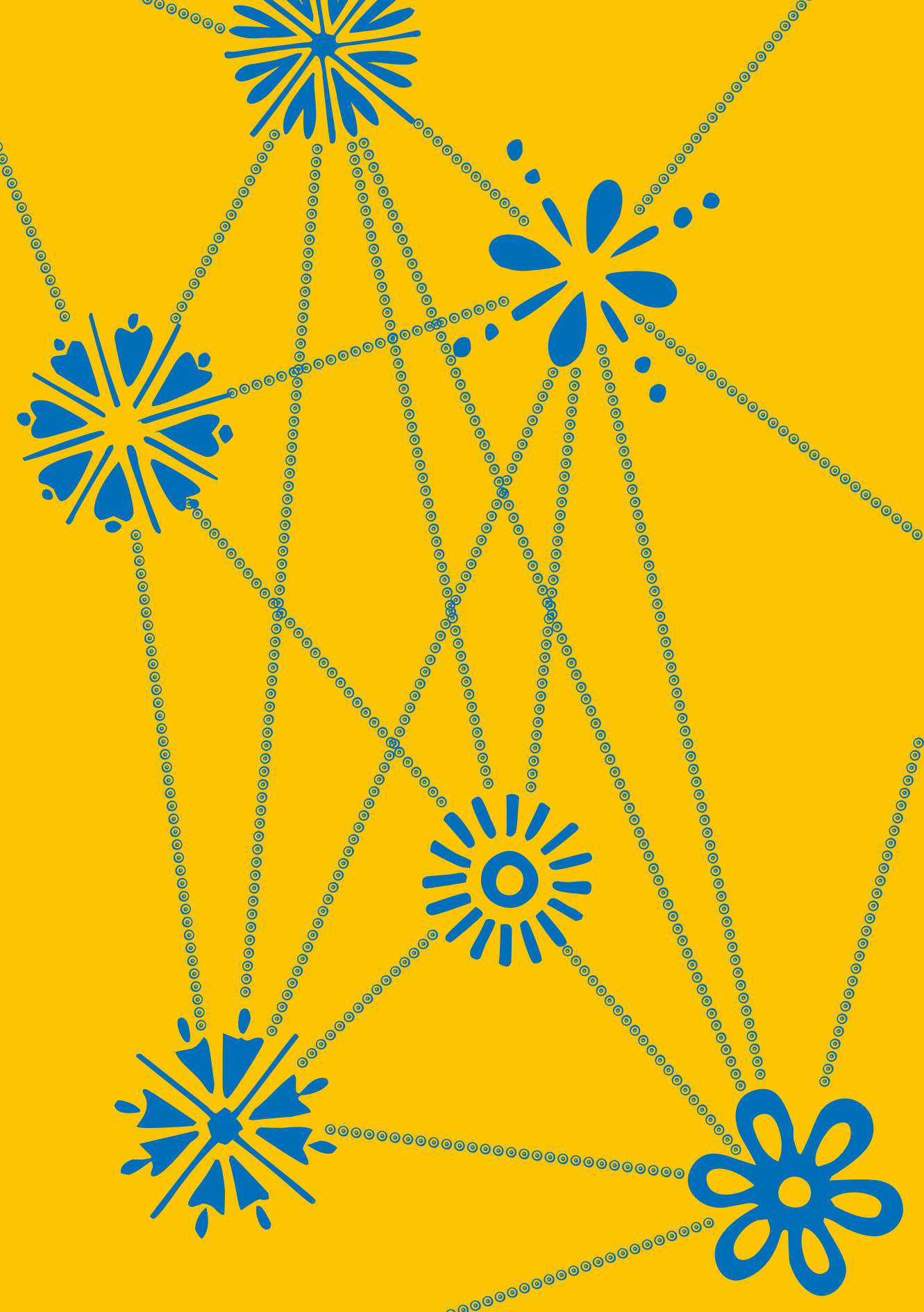

Tavoitteena yhdessä sanallistettu tulevaisuus

PASI LANKINEN

Inhimillinen kieli on ihmeellinen asia: sen avulla voimme puhua asioista, joita ei ole vielä olemassakaan. Voimme ottaa kantaa huomiseen, voimme sanallistaa tulevaisuutta. Kielellisillä valinnoilla ilmaistaan mutta myös rakennetaan merkityksiä. Kieli ei viittaa vain valmiiseen maailmaan ja sen ilmiöihin, vaan sen avulla voidaan konstruoida jotakin ihan uutta, jäsentää todellisuutta tavalla, jollaista ei aikaisemmin ole tullut kenellekään mieleen.

Tulevaisuuden kuvittelussa ongelma on monesti se, että kieli ohjaa salakavalasti käyttäytymistämme ja suhtautumistamme maailmaan: ne ajatukset, joita olemme ajatelleet ja jotka olemme valinneet tulkintojemme pohjaksi, tuntuvat luonnollisilta ja itsestään selviltä. Kieli otetaan käyttöön pitkälle muovautuneena, täynnä aikaisempien sukupolvien ja muiden ihmisten siihen jättämiä jälkiä: olemassa olevia sanoja ja niiden merkityksiä. Näin kieli muokkaa käyttäjäänsä vähintään yhtä paljon kuin kielenkäyttäjä hyödyntää sitä omiin tarkoituksiinsa.

Työyhteisöjen kehittäminen on kielellinen prosessi, joka edellyttää monimuotoista merkitysyhteistyötä: dialogia ja itsestään selvinä pidettyjen *merkitysten toisin ajattelua*. Esimerkiksi johdon käyttämä yksisuuntainen tulevaisuuspuhe ei monestikaan puhuttele työntekijöitä, koska se saattaa olla suunniteltu ja muovattu eri ympäristössä, kuin missä sitä yritetään soveltaa. Tulevaa asiaintilaa nimeävä, luokitteleva ja rakentava termistö ei kosketa henkilökohtaista kokemusta vaan toimii jopa päinvastoin: aiheuttaa kielteisiä tunteita koko asiaa kohtaan. Tulevaisuutta ja siihen sitoutuvaa muutosta tulisikin sanallistaa yhdessä *dialogin* avulla, ei esitellä tai ottaa vastaan valmiiksi annettuna.

Toimivan dialogin ydinkysymys on, miten siihen osallistuvien tieto ja näkemykset saadaan siirtymään tilanteeseen osallistujien välillä ja miten niistä voitaisiin luoda yhteisiä tulkintoja yhteisymmärryksen ja yhteistoiminnan pohjaksi. Haastavaksi asian tekee se, että jokaisella on jo valmiina oma mielensisäinen viitekehyksensä, joka ohjaa maailmasta omaksutun tiedon havaitsemista, arvottamista, mieleen painamista ja uudelleen tulkintaa. Kieli on kolmas silmä, kuten Leena Krohn on kirjoittanut: se ohjaa mutta myös rajoittaa havaintokykyämme.

Jotta vaikkapa eri alojen asiantuntijat pystyisivät ymmärtämään toistensa käsitteellisiä järjestelmiä ja niiden varaan luotuja näkökulmia maailman asioihin, heidän on ymmärrettävä myös se, millaisten teoreettisten oletusten varaan he itse

ovat rakentaneet oman tietonsa ja miten he käsitteitä käyttävät. Tärkeää on myös hahmottaa, millaisella abstraktiotasolla asiantuntijan oma ja muiden työskentely tapahtuu.

Asiantuntijoiden käsitejärjestelmät ovat kehkeytyneet alan opiskelun ja alalla työskentelemisen kautta: näin jokaisella ammattikunnalla on oma tapansa nimetä maailman ilmiöitä. Samassakin organisaatiossa työskentelevillä eri alan asiantuntijoilla voi olla vaikeuksia keskustella samasta asiasta, jos heillä ei ole käsitystä toistensa tavoista käsitteellistää asioita ja niiden kautta selviöiksi muodostuneista puhetavoista. Tilanteessa, jossa esimerkiksi eri alan opettajat ja opinto-ohjaajat puhuvat samasta oppijasta erilaisten teoreettisten lähtökohtien pohjalta ja käyttävät hänen tilanteestaan erilaista terminologiaa, on kyse kognitiivisesta epäsymmetriasta, joka haittaa dialogin syntymistä.

Dialogi ei ole mitä tahansa keskustelua. William Isaacs (2001) määrittelee dialogin ”merkitysten virtaukseksi”, joka koostuu kreikan kielen sanoista *dia* ’läpi’ ja *logos* ’tarkoitus, sana’. Dialogissa toteutuu yhdessä ajattelu, mikä Isaacsin mukaan tarkoittaa muun muassa sitä, että kaikki vuorovaikutuksen osapuolet poistuvat keskustelutilanteesta uudistuneina. Heidän tietonsa ja mahdolliset ennakkoluulonsa ovat asettuneet dialogin aikana uuteen järjestykseen. Dialogi on keskustelu, jossa on ydin mutta jossa ei valita puolta.

Dialogin lähtökohta on keskusteluasetelman tasavertaisuus ja vapaa etenevyys. Lisäksi tarvitaan tietoisuutta omaa ajattelua säätelevistä taustaoletuksista ja käsitejärjestelmistä – jotta niistä voi päästää irti. Aidossa dialogissa kehkeytyvän *tulevaisuuspuheen* voima on yksisuuntaisen vallankäytön sijasta erilaisia itsestään selvyyksiä purkavassa vallattomuudessa. Se muuntelee ja yhdistelee luovasti sanojen merkityksiä, niihin liittyviä mielleyhtymiä ja ammentaa kaikkien työyhteisössä työskentelevien ja keskusteluun osallistuvien merkitysvarannoista. Tulevaisuutta sanallistava dialogi vaatii aikaa ja tilaa, ja toisinaan on hyvä käyttää prosessin tukena ulkopuolista fasilitoijaa.

Dialogi saattaa olla inhimillisistä keskustelutilanteista vaikein. Koska ihmiset tulkitsevat maailmaa oman käsitejärjestelmänsä varassa, jokaisella on mielessään maailman hahmottamiseen tarkoitettu omien totuuksiensa kasauma ja vieläpä omat kriteerinsä totuudellisuutensa arviointiin. Omien totuuksien tarjoaminen keskusteluun oikeina tai parhaina totuuksina tukahduttaa dialogin ja muuttaa sen esimerkiksi neuvomiseksi, opastamiseksi, haastamiseksi, suostutteluksi, vähättelyksi, väittelyksi tai inttämiseksi. Dialogissa yhteisen toiminnan perustana toimiva *vuorovaikutus* edellyttää pidättäytymistä suorista ja epäsuorista vaikuttamisyrityksistä. Ulkoisesta tai jonkun osapuolen vaikutuksesta syntynyt yhteisymmärrys ei ole aidosti pätevää eikä osapuolia sitovaa eikä voi siten saada aikaan kovinkaan kestävällä pohjalla olevaa toimintaa jatkoa ajatellen. Dialogissa ei vain esitellä tai vaihdeta ajatuksia, dialogissa ajatellaan ja kuvitellaan yhdessä.

On hyvä pitää mielessä, ettei kielellinen ilmaus koskaan kuljeta mukanaan täsmällistä merkitystä. Pikemminkin kulloinenkin sana on ärsyke tai toimintaohje, joka käynnistää tulkitsijassa monimutkaisen päättelyprosessin. Siinä vastaanottaja käyttää tietämys- ja kokemusvarantoaan selvittääkseen, millaisesta asiaintilasta kielellisen ilmauksen käyttäjä kertoo ja mihin tämä ilmauksellaan tähtää. Näin esimerkiksi sana *tulevaisuus* kaivaa jokaisesta läsnäolijasta, kuulijasta tai lukijasta esiin erilaisia ajatuksia sen mukaan, miten se on aikaisemmin kolahtanut hänen henkilökohtaiseen elämänkulkuunsa. Mielleyhtymät syntyvät yleensä automaattisesti, jos niiden syntyprosessiin ei kiinnitetä huomiota.

Jotta emme tekisi asioita ja valitsisi mielleyhtymiä, jotka automaattisesti vetävät meitä puoleensa, vaan purkaisimme mielikuviamme ja etsisimme uudenlaisia ja vaihtoehtoisia tapoja sanallistaa ilmiöitä ja asiaintiloja yhdessä muiden kanssa, tarvitsemme *kohtaamistahtoa*. Kohtaamistahto on heittäytymistä keskeneräisten ajatusten, oletusten ja arvausten sekä epävarman ymmärretyksi tulemisen virtaan, mikä puolestaan vaatii luottamusta ja rohkeutta kaikilta vuorovaikutustilanteeseen osallistuvilta. Luottamus kumpuaa ajatuksesta, että kaikilla muillakin keskusteluun osallistujilla on jotakin tärkeää ja kiinnostavaa sanottavaa ja että se on hyvä ottaa huomioon tässä ja nyt.

Rohkeus lähtee ajatuksesta, ettei *oikeassa oleminen* ole mikään itseisarvo, vaan pikemminkin päinvastoin. Kun jokainen keskusteluun osallistuja rohkenee tunnustaa olevansa epävarma omista ajatuksistaan ja altistaa ne muiden vatvottaviksi, merkitysten virtaus alkaa toimia ja *dialoginen yhdessä ajattelu* käynnistyy. Koska merkitykset eivät ole sinällään sanojen ominaisuuksia, vaan ne syntyvät kulloisenkin tilanteen ehdoilla yhteisesti neuvotellen, kukaan ei varsinaisesti voikaan olla oikeassa. Sen sijaan dialogin lopussa kaikki voivat olla yhdessä oikeassa suhteessa siihen, mitä on yhdessä ajateltu ja sanallistettu. Rohkeus edellyttää niin ikään luottamusta siihen, että kaikki ovat dialogin hengessä mukana tilanteessa.

Kohtaamistahdon näkökulmasta asiantuntijuutta tulisi tarkastella pikemminkin prosessina kuin tiedon ja asiantuntijaominaisuuksien omistamisena. Asiantuntija ei ole kävelevä tietopankki vaan tilanteittain toimiva ja ajatteluaan tarpeen mukaan prosessoiva osaaja. Asiantuntija ei ilmaannu tulevaisuutta sanallistavaan vuorovaikutustilanteeseen oman alansa ja terminologiansa edustajana vaan ei-tietävänä ja sanoja hapuilevana dialogiin osallistujana, joka on valmis itsensä ja asiantuntijuutensa haastamiseen yhdessä muiden kanssa. Asiantuntija on utelias ja kiinnostunut kaikkien muidenkin näkökulmasta kuin vain omastaan. Hänellä on kykyä ymmärtää vuorovaikutusta yhteisenä merkityksenantoprosessina sekä ennen kaikkea kykyä asettua dialogiin ja tätä kautta antautua yhteisen vaikuttumisen mahdollisuudelle.

Tulevaisuuden sanallistaminen on parhaimmillaan dialogia, jossa maailmaa nimetään yhteisymmärryksessä uudelleen ilman, että osapuolet tuovat vuorovaikutustilanteeseen oman valmiin nimeämisapparaattinsa tai käsitejärjestelmänsä ja

sitten toimivat sen ehdoilla muuttaakseen muut ajatustensa kaltaisiksi. Tulevaisuuden merkitykset rakentuvat kielellisistä valinnoista ja niiden suhteista, ja ne täsmentyvät tietynlaisiksi kulloisenkin kielenkäyttötilanteen mukaisesti. Valinnoissa todellistuu, mitä asiaintilaa ja asiaintilan puolia ilmaistaan, kenen tai minkälaisen näkökulman valinta tuo esiin asiaintilasta sekä se, mikä on valittujen ilmaisujen abstraktiotaso. Jotta dialogi voisi onnistua ja olla rakentavaa, näihin valintoihin ja valintaprosesseihin on hyvä kiinnittää huomiota ja käydä niiden perusteella merkitysneuvotteluja tulevaisuuden yhteisten tarinansäikeiden punomiseksi.

Paolo Freiren (2005) mukaan kaikenlaisen yhteistoiminnan ydin ovat dialogin kautta löydetyt aidot sanat. Vain aitojen sanojen avulla on mahdollista valloittaa ja muuttaa maailmaa. Esimerkiksi liiallinen abstrahointi hukkaa kosketuksen toimintaan ja reaalitodellisuuteen – eikä yhteistoiminnalla ole edellytyksiä toteutua käytännössä. Puhe, joka on menettänyt kosketuksen konkreettiseen toimintaan, on luonteeltaan sanahelinää. Sanoilla pitää Freiren mukaan olla myös maailmaa reflektoiva ulottuvuus, muuten sanankäyttö muuttuu aktivismiksi, esimerkiksi iskulauseiden latelemiseksi.

”Minkälaisia ovat tulevaisuuden tai tulevaisuutta kuvaavat aidot sanat?” onkin kysymys, jota voisi hahmotella seuraavassa tulevaisuuden sanallistamista varten järjestettävässä keskustelutilaisuudessa. Näin työyhteisön erilaiset tulevaisuuspuheet kietoutuvat vähitellen *moniääniseksi tulevaisuusdialogiksi*. Siinä esille nousevat yllätyksetkin ovat luonteva osa yhteisen näkemyksen synnyttämistä ja jopa uuden alun mahdollisuutta.

Kirjallisuutta

Freire, Paulo (2005). *Sorrettujen pedagogiikka*. Suomentanut Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.

Isaacs, William (2001). *Dialogi ja yhdessä ajattelemisen taito*. Suomentanut Maarit Tillmann. Helsinki: Kauppakaari.

Krohn, Leena (2021). *Mitä en koskaan oppinut*. Helsinki: Teos.

Lankinen, Pasi (2010). Vuorotellen yhteiseksi tehden – Kielikäsitykset ja sanojen merkitys toimivan yhdessä tekemisen perustana. *Kever-Osaaja* 1/2010. *https://arkisto.uasjournal.fi/kever-osaaja_2010-1/1220-2255-1-CE.pdf*

Lankinen, Pasi (2014). Innovaatiokielioppi – eli mitä innovaatioprojekteihin osallistujien olisi hyvä tietää kielestä. Teoksessa Rautkorpi, Tiina, Mutanen Arto & Vanhanen-Nuutinen, Liisa (toim.), *Kestävä innovointi. Oppimista korkeakoulun ja työelämän dialogissa*, 39–54. Taito – Työelämäkirjat 7. Helsinki: Metropolia Ammattikorkeakoulu. *https://metropolia.fi/sites/default/files/publication/2019-11/2014_Rautkorpi_Mutanen_Vanhanen_nuutinen_Kestava_innovointi_TAITO7.pdf*

Murumäki, Suvi-Tuuli (2009). Kohti vaikuttamiseen liittyvää vuorovaikutusosaamista. *Virke* 2/2009, 14–17.

Parviainen, Jaana (2006). Tilat, rajat ja yhteisöt tiedon luomisessa – esimerkkinä asiantuntijatyö. Teoksessa Parviainen, Jaana (toim.), *Kollektiivinen asiantuntijuus*, 155–187. Tampere: Tampere University Press.

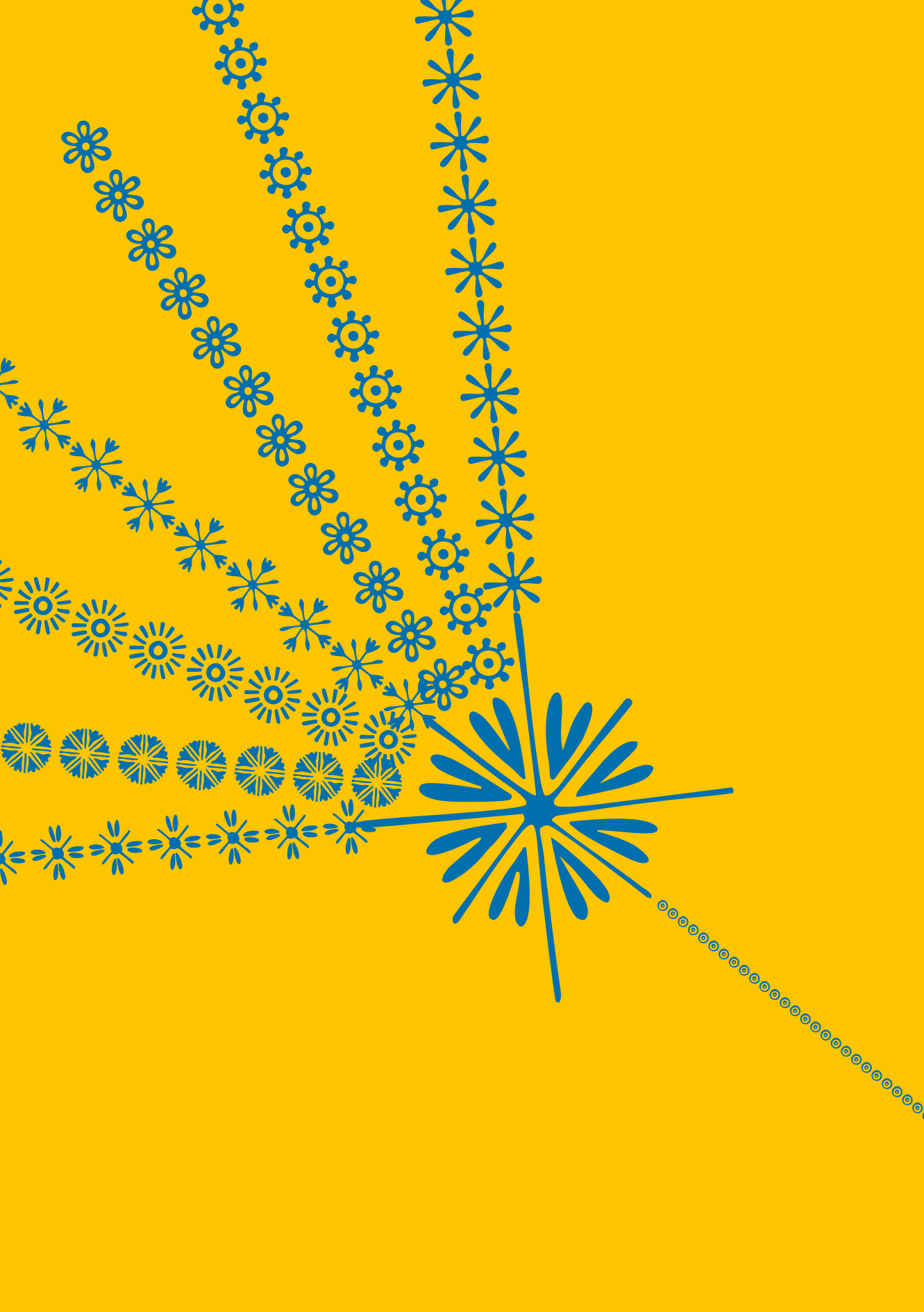

Sitä samaa vai jotain rohkeasti uutta?

– Onko toiminnan sydämessä samojen asioiden rutiinimainen toisto vai aidosti luova toisin ajattelu?

JARI KAIVO-OJA

Saamme usein kuulla toistettavan kuin jonkinlaisena kansanviisautena, että ”vanhassa vara parempi”, ”pitäydytäänpä omalla ydinosaamisalueella”, ”pysytäänpä nyt boxissa” tai ”ainahan me olemme tehneet näin” (viimeksi mainittu on hyvinkin yleinen motto ja perustelu).

Samojen asioiden ja prosessien toistolle *niin kuin ennen* voidaan löytää usein hyvältä kuulostavia perusteluja. Yllättävän usein nämä latteat näkemykset on myös ollut (liiankin) helppo sisäistää ja hyväksyä organisaation arkeen ja käytäntöön. Hitauden ja epädynaamisuuden lisäksi jopa suoranaista laiskuutta on helppo perustella ties millä verukkeilla – esimerkiksi hengessä ”hieno idea, tekemättä valmis, jäädään nyt odottelemaan ja pähkäilemään – ei suotta hötkyillä!”

Toisaalta eri yhteisöillä ja organisaatioilla on strateginen ja taktinen mahdollisuus uuden ajatteluun sekä hedelmälliseen *toisin ajatteluun*. Tällainen luova, ketterä ja dynaaminen virittäytyminen voi johtaa parhaassa tapauksessa uusien, raikkaiden ideoiden, keksintöjen (eli inventioiden) sekä markkinoilla ja viitepiireissä menestyvien huippukonseptien ja innovaatioiden syntyyn.

Toisaalta on niinkin, että vaikka yhteisön tahtotilan kannalta haluttaisiin *ketterästi* ja *proaktiivisesti* uudistua, voi raikas idea tai ajatus tyssätä edellä mainittuihin vanhoihin ”viisauksiin” ja organisaation laiskaan toimintakulttuuriin. Näin voidaan lupaavan alun jälkeen taas helposti päätyä tutun prosessin tai palvelupolun toistamiseen jopa ”bravo”-huutojen säestämänä.

Osittain ongelma on myös vastaanottavassa päässä. Voimme usein luottaa ja nojata siihen, että meiltä halutaan ja tilataan samaa ”tuttua juttua” niin kuin ennenkin. Silloin ikään kuin ”yleisön pyynnöstä” teemme ja toteutamme *samaa, hyväksi havaittua wanhaa* uudelleen, uudelleen ja uudelleen. Aidosti uuden ja kokeellisen teoksen, tuotteen, prosessin tai palvelun tarjoaminen voidaan kokea liian rohkeana – jopa uhkarohkeana – riskinottona ja irtautumisena tutulta mukavuusalueelta.

Tiedämme monia surullisia tarinoita siitä, että esimerkiksi muusikko on mennyt tekemään liian rohkean uutuuslevyn. Tai kokeellinen teatteriesitys ei olekaan vastan-

nut yleisön (vakiintuneita) odotuksia. Uran käännekohdaksi tarkoitettu taiteellinen esitys tai avantgardeteos onkin ollut täydellinen ”floppi”, joka on syössyt lupaavan uran täysin odottamatta nousukiidosta sen alasajoon.

Yleisön ja asiakkaiden vakiintuneet, normien mukaiset odotukset ovat eräs tekijä, joka voi ohjata asioiden monotoniseen ja latistavaan toistoon. Samalla käännetään helposti selkä *tulevaisuuden potentiaalille* sekä uusiutumiselle ja vaikuttavuudelle. Edellä sanottuun voisi vielä lisätä, että aina ja loputtomasti ei artisti, koulutusorganisaatio tai muu toimija voi jatkaa toimintaansa ”yleisön pyynnöstä” -periaatteella. Myös oma näkemys ja visio tulevaisuuden askelmerkeistä ja muutoksen suunnasta on tärkeä.

Välillä myös havaitaan, että yksilö tai yhteisö on tehnyt samaa tuttua asiaa turruttavan pitkään. Metodit ja maneerit ovat hallinnassa (tai ainakin niiden oletetaan olevan hallinnassa), mutta sitten iskevätkin lamaantuminen ja rimakauhu. Tällaisessa tilanteessa saatetaan kokea, että ei enää kyetä (edes) laadukkaasti vanhan ja perinteisen tuottamiseen. Syntyy pelko huonosta laadusta ja ikävistä yllätyksistä. Ja näinhän voi toki tapahtuakin maailman, ihmisten ja tilanteiden muuttuessa. Ei edes Elvis Presley kyennyt jokaisessa show’ssaan samaan korkeaan laatutasoon.

Epäonnistumisen mahdollisuus herättää meidät miettimään laadun merkitystä myös erilaisten uudistumispyrkimysten ja riskinoton kannalta. Onko laadulle asetettu rima riittävän korkealla – ja onko rima toisaalta realistisesti asetettu? Tällaiset kysymykset ovat relevantteja myös koulutuksen ja oppimisen maailmassa. Ja ylipäätään: Uudistuvatko koulutussektori ja opetuskäytännöt riittävän luovasti, nopeasti ja tehokkaasti? Vai ovatko erilaiset oppimis- ja teknologiakokeilutkin vähämerkityksellisiä ”pilotteja” ja ”senttauksia”, joista ei juurikaan jää jäljelle todellista substanssia tai syvällisempää laatua?

Suomalaisessa kontekstissa voidaan myös kysyä, onko upeiden, itsetuntoa hivelleiden Pisa-tulosten jälkeen oppimisen maailmanluokan edelläkävijään iskenyt pelon tunne ja huomisen rimakauhu. Psykologisesti orientoituneessa innovaatiokirjallisuudessa varoitetaan siitä, että liiallinen itsekriittisyys ja epäonnistumisen vahva pelko voivat tuhota luovankin neron. Tämä voi estää uuden ajattelua. Siksi olisi järkevää pyrkiä hyväksymään epäonnistumisia tietyssä määrin ja nähdä virheet uuden oppimisen mahdollisuutena. Virheet voivat parhaassa tapauksessa johtaa aitoon toisella tavalla ajatteluun.

Yleisellä tasolla voidaan vielä todeta, että on olemassa kaksi erilaista *uudistumisen haastetta* ja niihin liittyvää perusskenaariota. Ensinnäkin voimme toistaa samaa (vanhaa ja tuttua) asiaa vuodesta toiseen. Tai sitten voimme kehittää ja esittää jotain uutta, inspiroivaa ja odottamatonta. Voimme onnistua tai epäonnistua kummassakin tällaisessa pyrkimyksessämme. Näin syntyy prosessien ja tulosten kannalta *uudistumisen ja ei-uudistumisen* nelikenttä. Voimme tuottaa laadukasta tai huonolaatuista ”samaa vanhaa”, mutta myös laadukasta tai huonolaatuista ”uutta juttua”.

Nämä neljä erilaista lopputulosta ovat mahdollisia huomisen vaihtoehtoja myös silloin, kun keskustellaan oppimisen ja koulutuspalvelujen kehittämisestä sekä kasvatus- ja koulutussektorien ennakointityöstä. Uudella, toisella tavalla ajattelu *ei vielä itsessään* takaa opetuksen tai oppimisen laatua! Maailma on monimutkainen ja yllättävä. VUCA-ajan haasteet villeine kortteineen ja mustine joutsenineen ovat tunnetusti vaativia. Toisaalta sisäinen uudistuminen, ketterät askelmerkit ja konkreettinen *uuden luominen* ovat monella alalla ja monessa asiassa nykypäivänä suoranainen elinehto.

Ajatellaanpa vielä avoimesti ja optimistisesti otsikon kysymystä: ”Sitä samaa vai jotain rohkeasti uutta?” Parhaassa tapauksessa voimme tuottaa laadukkaasti (1) sekä *samaa vanhaa* että (2) jotakin *raikkaasti uutta*. Tällaista ”sekä–että”-periaatetta kannattaa usein pyrkiä visio- ja strategiatyön lisäksi konkretisoimaan organisaation toiminnassa ja arjen käytännöissä! Voimme ehkä säilyttää parhaat käytännöt (*best practices*) ja hyviksi havaitut toimintamallit – mutta samalla pyrkiä ideoiden ja oivallusten kautta uudistumaan sekä kehittämään tuoreita ja raikkaita lopputuloksia.

Jos tuotamme koko ajan *samaa ja vanhaa*, voimme kenties ja pääosin säilyttää vanhat asiakkaat ja viitepiirit, mutta uusia markkinoita tai sidosryhmiä emme helposti tällä tavalla tavoita. Toisaalta on myös mahdollista, että asiakkaat ja sidosryhmät puuttuvat itse ”saman ja vanhan” tuottamiseen ja etsivät vaihtoehtojen kautta itselleen uutta ketterää toimittajaa ja uudistajaa (vaikka tähän asti toimintaan ja prosesseihin olisikin oltu tyytyväisiä).

Koulutussektorin laajempaan tulevaisuuskuvaan liittyy myös se, kuinka globaalit olosuhteet (ml. koulutusmarkkinat, koulutusvienti, digitaaliset oppimisratkaisut ym.) kehittyvät. Erilaiseen uudistumiseen ja globaalin näkökulman vahvistumiseen on selvästi ollut paineita myös akateemisessa maailmassa. Ehkä eräänä kiinnostavana kansainvälisenä esimerkkinä voidaan mainita Yhdysvalloissa vuonna 2007 perustettu Singularity-yliopisto (https://su.org/), joka keskittyy innovaatiokeskeiseen yrittäjyyteen ja startup-yrittäjien koulutukseen. Toki voisin esitellä muitakin kiinnostavia koulutuksen uudistamisyrityksiä, mutta tämä riittäköön yhtenä hyvänä esimerkkinä tässä yhteydessä.

Syytä on vielä painottaa sitäkin, että myös muutos- ja innovaatioprosesseissa maltti on usein valttia. Jos koko ajan ajattelemme liian intensiivisesti ja pakkomielteisesti vain toisella tavalla ja tarjoamme jatkuvasti – loppumattomana ketjuna – vain uutuuksia, näemme ympärillämme todennäköisesti paljon erilaisia kokeiluja ja ”pöhinää” sekä saamme haaviimme uusia asiakkaita ja palveluiden käyttäjiä. Emme välttämättä kuitenkaan saa näin kehitettyä *pysyvämpiä* asiakas- ja käyttäjäsuhteita. Voimme siis ääritapauksessa sortua liiallisen uudistamisen kierteeseen, johon ympärillämme vaikuttavat avaintoimijat ja eri sidosryhmät lopulta kyllästyvät.

Varoituksen sana on siis näissäkin pohdinnoissa paikallaan: muutos pelkän muutoksen vuoksi tai uusi toimintamalli pelkän uuden toimintamallin vuoksi ei ole mie-

lekästä, vaan johtaa helposti ylimitoitettuun uudistuspakkoon ja -kierteeseen. Koulutus- ja kasvatussektorillakin saadaan perusteltua kritiikkiä siitä, että järjestelmiä, rakenteita ja prosesseja aletaan muuttaa ennen kuin edellinenkään uudistus on viety kunnolla maaliin ja saatu levitettyä arjen käytäntöihin.

Mikä on loppujen lopuksi olennaista yhteisön ja organisaation uudistumisen ja muutosprosessien kannalta? Voidaan painottaa ainakin kahta perusasiaa. Tulee korostaa *kunnianhimon* ja *korkean laatutason* merkitystä. Nämä kummatkin asiat vaativat yleensä luovaa ja dynaamista *toisella tavalla ajattelua*.

Yksi parhaimpia ulkomaisia esimerkkejä yhdistetystä uudistumisstrategiasta on ollut sveitsiläinen kelloteollisuus. Sveitsissä osataan *arvostaa perinteitä* ja *jatkuvaa oppimista* kellojen valmistuksessa, mutta viime vuosikymmeninä sielläkin on törmätty alan uudistumispaineisiin. Näihin haasteisiin on myös kyetty vastaamaan luovilla, nykyaikaisilla ja innovatiivisilla tavoilla. Samalla perinteisen, jokapäiväisen ”perussuorituksen” laatu on kyetty pitämään normaalilla, korkealla tasollaan. Jotakin samaa voisi toivoa tapahtuvan suomalaisen oppimisen ekosysteemeissä, koulutustuotteissa ja opiskelun käytännöissä.

Uutena piirteenä uudistumis- ja innovaatiokeskustelussa on noussut esille *häiriöjohtamisen mahdollisuus*. Myös edesmenneen professori Clayton Christensenin (1952–2020) ajatukset *disruptiivisten innovaatioiden* merkityksestä on tässä yhteydessä hyvä pitää mielessä. Uusien oivallusten ja teknologioiden avulla kilpailijat voivat ”disruptoida” eli tuhota kilpailijoidensa tuotteiden ja palveluiden kilpailukyvyn markkinoilla ja ympäröivässä yhteiskunnassa.

Näin voi erityisen todennäköisesti käydä toimijoille, joiden uudistumiskyky ei ole riittävä, vaikka perustoiminta ja -prosessit olisivatkin (olleet) laadukkaita. Ihmiset ja organisaatiot voivat ”nukkua onnensa ohi” – samaan aikaan, kun heidän toimintaansa haastetaan ja disruptoidaan monin eri tavoin. Siksi kannattaa kiinnittää huomiota toimintaympäristön muutoksiin (esim. trendit ja megatrendit), teknologiamurroksiin ja heikkoihin signaaleihin – ennen kuin villit kortit ovat liian villejä omalle organisaatiolle.

On tunnettu tosiasia, että eri yhteisöt ja yhteiskunnalliset toimijat voivat olla joko pelisääntöjen muuttajia/haastajia (*game changers/challengers*) tai vastaavasti pöydän toisella puolella tämän haastamisen kohteita (*the target organization of game changers/challengers*). Muutoskyvykkyyden osalta on siis tehtävä kaksi tärkeää peruskysymystä:

1. Olemmeko kyvykkäitä haastamaan alan toimintatapoja ja olemaan aktiivisia toimijoita muutosprosesseissa?
2. Olemmeko kyvykkäitä ottamaan vastaan organisaation ulkopuolelta tulevia haasteita ja tunnistamaan haastajia?

Organisaation muutoskyvykkyys mitataan strategisten linjausten ohella monenlaisissa arjen käytännöissä näiden kahden kysymyksen kautta. Ensimmäinen kysymys liittyy ensisijaisesti organisaation sisäiseen muutoskyvykkyyteen ja toinen taas organisaation *ulkopuolelta* tuleviin, usein yllättäviinkin muutoshaasteisiin ja -paineisiin.

Niin yksilön kuin yhteisön uudistumiskyvyn kannalta olennaista on muun muassa kyky asettaa visioita ja tavoitteita, sisukkuus ja sinnikkyys, organisaation verkostoitumisaste, kommunikaation laatu ihmisten välillä, positiivinen ilmapiiri, aktiivinen testaustoiminta, sidosryhmien kanssa tapahtuva vuorovaikutus, erilaisten idea–keksintö–innovaatio-ketjujen hallinta (ml. innovaatioiden suojaus) sekä *rohkeus* ajatella ja toimia toisin!

Viisasta on yhdistää klassisen sivistyksen ja osaamisen hedelmiä rohkeaan, ennakkoluulottomaan tulevaisuusajatteluun. Pysähtynyt, jähmettynyt ja halvaantunut organisaatio ei pysy hengissä pitkään. Sen vuoksi tarvitaan luovaa toisin ajattelua sekä elävää, valpasta ja ketterää tekemisen meininkiä!

Näin asiat voidaan nähdä myös koulutus- ja kasvatusalalla, joka eittämättä on 2020-luvullakin isojen muutosten keskellä ja puristuksessa. Tieteen uudet tulokset ja teknologiakehityksen digitalisaatioaallot muuttavat koulutuksen toimintaympäristöä joka päivä – joskus nopeastikin – koronakriisin aikana koetun digiloikan tavoin. Monen organisaation ja yhteisön avainhaaste on keksiä itsensä ja paikkansa maailmassa uudelleen niin tänään, huomenna kuin ylihuomenna.

Kirjallisuutta

Aaltonen, Mika (2020). *Tekoäly. Ihminen ja kone*. Yhteistyössä Antti Merilehto. Helsinki: Alma Talent.

Aalto-Setälä, Pauli (2018). *Häiriö. Johtaminen disruptiossa ja alustataloudessa*. Helsinki: Alma Talent.

Andersson, Christina & Kaivo-oja, Jari (2011). *Boho Business. Ihmiskunnan voitto koneesta*. Helsinki: Talentum.

Christensen, Clayton M. & Hall, Taddy & Dillon, Karen & Duncan, David S. (2016). *Competing Against Luck. The Story about Innovation and Customer Choice*. New York: Harper Business.

Hietanen, Olli & Kaivo-oja, Jari & Lauttamäki, Ville & Nurmi, Timo (2006). *Suomen kansallinen tietoyhteiskuntastrategia. Loppuraportti tulevaisuusverstaista*. TUTU-Julkaisuja 6/2006. Turku: Tulevaisuuden tutkimuskeskus, Turun kauppakorkeakoulu.

Hiltunen, Elina (2020). *Tulossa huomenna. Miten megatrendit muokkaavat tulevaisuuttamme*. Jyväskylä: Docendo.

Inkinen, Sam & Kaivo-oja, Jari (2009). *Understanding Innovation Dynamics. Aspects of Creative Processes, Foresight Strategies, Innovation Media, and Innovation Ecosystems*. FFRC eBook 9/2009. Turku & Helsinki & Tampere: Finland Futures Research Centre, Turku School of Economics.

Kaivo-oja, Jari (2003). Innovatiiviset toimintaympäristöt kulttuuriyritysten menestyksen lähtökohtana. Teoksessa Niinikoski, Marja-Liisa & Sibelius, Kaisa (toim.), *Kulttuuribusiness*, 30–49. Helsinki: Culminatum Ltd Oy Helsinki Region Centre of Expertise & WSOY.

Kaivo-oja, Jari (2012). Weak Signals Analysis, Knowledge Management Theory and Systemic Socio-cultural Transitions. *Futures. The Journal of Policy, Planning and Futures Studies*, Vol. 44, 206–217.

Kaivo-oja, Jari (2021). Ennakoiva liiketoimintaosaaminen ja sen kehittäminen yhteiskunnan eri tasoisissa toiminnoissa. *Futura* 2/2021. (painossa.)

Kaivo-oja, Jari & Kuusi, Osmo & Knudsen, Mikkel Stein & Lauraéus, Theresa (2020). Digital Twin: Current Shifts and Their Future Implications in the Conditions of Technological Disruption. *International Journal of Web Engineering and Technology* 15 (2), 170–188.

Kaivo-oja, Jari & Kuusi, Osmo & Koski, Jussi T. (1997). *Sivistyksen tulevaisuusbarometri 1997. Tietoyhteiskunta ja elinikäinen oppiminen tulevaisuuden haasteina*. Julkaisuja 25. Helsinki: Opetusministeriö.

Kaivo-oja, Jari & Lauraéus, Teemu (2018). The VUCA Approach as a Solution Concept to Corporate Foresight Challenges and Global Technological Disruption. *Foresight* 20 (1), 27–49.

Kaivo-oja, Jari & Santonen, Teemu (2016). Futures of Innovation Systems and Innovation Management. Open Innovation Paradigm Analysed from Futures Perspective. Teoksessa Mention, Anne-Laure & Torkkeli, Marko (eds.), *Open Innovation: Bridging Theory and Practice*, Vol 1. Chapter 6, 111–158. USA: World Scientific, Imperial College Press.

Kauhanen, Erkki & Kaivo-oja, Jari & Hautamäki, Antti (2007). *Innovaatiomedia. Journalismi tulevaisuuden tekijänä*. Helsinki: Gaudeamus.

Knudsen, Mikkel Stein & Kaivo-oja, Jari & Lauraeus, Theresa (2019). Enabling technologies of Industry 4.0 and their global forerunners: An empirical study of the Web of Science database. Teoksessa Uden, Lorna & Ting, I.-Hsien & Corchado, Juan Manuel (eds.), *Knowledge Managements in Organizations. 14th International Conference, KMO2019, Proceedings. Communications in Computer and Information Science, CCIS*, Volume 1027, 3–13. Cham: Springer.

Masini, Eleonora (1993). *Why Futures Studies?* London: Grey Seal.
Roth, Steffen & Sales, Augusto & Kaivo-oja, Jari (2017). Multiplying the Division of Labor: Functional Differentiation of the Next Key Variables in Management. *Systems Research and Behavioral Science* 34 (2), March/April 2017, 195–207.
Roth, Steffen & Valentinov, Vladislav & Kaivo-oja, Jari & Dana, Léo-Paul (2018). Multifunctional Organisation Models: A Systems-Theoretical Framework for New Venture Discovery and Creation. *Journal of Organizational Change Management* 31 (7), 1383–1400.

Luovuuden, mielikuvituksen sekä toisin ajattelun haasteita ja mahdollisuuksia

SAM INKINEN

Oppimiseen ei ole muunlaista alkua kuin ihmettely.
– filosofi Platon (427–347 eaa.)

Olemme joutuneet sen paradoksin eteen, että koulutuksesta on tullut älyn ja ajatuksen vapauden pahimpia esteitä.
– kirjailija George Bernard Shaw (1856–1950)

Luovuus on ollut viime vuosikymmenten merkittävä avainkäsite, iskusana ja teema-alue niin oppilaitoksissa, koulutusorganisaatioissa, yritysmaailmassa kuin laajemmassa aikalaiskeskustelussa. Niin tiede- ja teknologiapolitiikan päättäjät kuin erilaiset ajatuspajat ja aluekehittäjät korostavat luovuuden ja innovatiivisuuden merkitystä suotuisan tulevaisuuden, paremman maailman sekä kansallisen ja alueellisen kilpailukyvyn elinehtona.

Luovuudesta keskusteltiin paljon jo 1980-luvun vuosina. Luovuus on usein myös mainittu oppilaisiin ja opiskelijoihin liittyvänä koulutuspoliittisena ihanteena. Kiinnostavaa on se, että viime vuosikymmeninä luovuus on yhdistetty laajempaan aikalaiskeskusteluun, jossa ovat meillä Suomessakin korostuneet kansallisen kilpailukyvyn, tulevaisuuksien keksimisen ja innovatiivisuuden kaltaiset tärkeiksi koetut teemat. Takavuosina esitettiin myös idea ja vaatimus, että Suomen tulisi olla maailman luovin maa. (Tälle ajatukselle epämääräisyytensä vuoksi toki myös sopivassa määrin hymyiltiin.)

Luovuus ja innovaatiot, luova työ, luovat toimialat (engl. *creative industries*), ”luova talous” (mitä se sitten tarkoittaakaan), Richard Floridan (s. 1957) jo vuosituhannen alussa esittelemä ”luova luokka”, innovaatiojärjestelmät ja -ympäristöt ynnä muut ajan hengen (saks. *Zeitgeist*) mukaiset iskusanat ovat vakiintuneet avainkäsitteiksi ja ydinmantroiksi, joihin kohdistuu paitsi syvää mielenkiintoa myös ylimääräistä kiihkoa ja runsaasti utooppisiakin odotuksia.

Itse asiassa erilaista luovuus- ja innovaatiopuhetta on kuultu viime vuosikymmeninä niin paljon, että sanat ovat kuluneet käytössä ja seurauksena on ollut jopa ”innoflaatio” – erilaisten luovuus- ja inno-alkuisten sanojen merkityksen osittainen romahtaminen. Tämä on valitettavaa, koska yleisinä ihanteina ja lähtökohtina *luovuus, innovatiivisuus, omaperäisyys, ideointikyky* ja *toisin ajattelu* voisivat hyvinkin kuulua niin dynaamisen yksilön kuin ketterän ja tulevaisuususkoisen yhteisön ytimeen.

Tämän artikkelin otsikossa esiintyvät sanat ”toisin ajattelu” erikseen kirjoitettuna. Kyseessä on tietoinen valinta ja linjaus, joka ei ole ideologisilta konnotaatioiltakaan yhdentekevä. Yhteen kirjoitettuna sana ”toisinajattelu” tuo helposti mieleen totalitarististen järjestelmien sortamien ihmisten ja vähemmistöjen kaltaisia asioita.

Erikseen kahtena sanana kirjoitettuna ”toisin ajattelu” on ilmaus ja linjaus, jolla voidaan tarkoittaa luovaa toimintaa, raamien liikuttelua, siiloutumisen aktiivista välttämistä sekä vallitsevien käytäntöjen ja ”totuuksien” kyseenalaistamista – siis *hedelmällistä toisin ajattelua*. Ilmaus voi näin kirjoitettuna ja ymmärrettynä tarkoittaa muun muassa moniarvoista dialogia sekä ihmisen ja yhteisön elämää rikastuttavaa ideointia, visiointia, keskustelua ja kritiikkiä.

Tähän voisi vielä jatkaa, että esimerkiksi aito luovuus ja vallantavoittelu ovat selvästi toistensa vastakohtia. Edesmennyt suomalainen moniosaaja, professori, lääkäri, psykoanalyytikko ja kirjailija Tor-Björn Hägglund (1928–2004) on todennut luovuuden ja vallantavoittelun (politiikka, organisaatiopelit, hierarkiat ym.) välisestä suhteesta psykoanalyyttisen tutkimuksen valossa seuraavaa:

> […] luova kyky ja vallantavoittelu ovat toistensa vastakohtia. Siinä missä *luovuus pyrkii vapauttamaan mieltä*, näkemään ja kokemaan asioita *monipuolisesti* ja myös näkemään vastakohdat ja puutteet eli hahmottamaan palan elämää mahdollisimman todellisena, vallantavoittelu pyrkii toiseen päämäärään. Vallantavoittelu pyrkii alistamaan mielen, kontrolloimaan sitä ja ennen kaikkea hallitsemaan sen liikkuvuutta. Kaikki totalitarismit samoin kuin byrokratiakin ovat ääriesimerkkejä vallantavoittelusta. *Nämä eivät salli toisinajattelua eivätkä laajoja näkökulmia*. Ne toimivat mielen pakkoneuroottisen systeemin mukaan, joka asettaa raja-aitoja, kieltoja, tabuja ja palkitsee systeemin pakkoneuroottista noudattajaa. Siinä, missä luovuus pyrkii äärimmäiseen vapauteen, vallantavoittelu pyrkii äärimmäiseen sitomiseen, ja kumpikin on ajan mittaan yksinään mahdottomuus. *Tästä syystä on mielekästä hahmottaa vallantavoittelu ja luovuus mielen kahtena vastakkaisena puolena, jotka voivat yhdessä saavuttaa kestävän tasapainon*. (Hägglund 1984, 137–138; kursivoinnit SI)

Ymmärrettävästi filosofien ja kasvattajien lisäksi varsinkin psykologit ovat olleet kiinnostuneita luovuuden tunnuspiirteistä ja sen moniulotteisesta ilmiökentästä. Nykyaikainen luovuustutkimus on lähestynyt luovuutta muun muassa neljän eri näkökul-man kautta: (1) luova persoona, (2) luova prosessi, (3) luova produkti ja (4) luova ympäristö. Yksi avainkysymys on se, miten luovuus organisoidaan ja orkestroidaan.

Miten käytännön prosesseissa ja ”lattian tasolla” tuetaan luovan tekemisen iloa sekä hedelmällisen toisin ajattelun potentiaalia?

Summauksena voisi todeta, että luova ympäristö on tarpeeksi vapaa, haasteellinen, inspiroitunut ja ideoita tukeva, emotionaalisesti turvallinen, asenteeltaan dynaaminen ja ilmapiiriltään huumoria suosiva. Olennaista on ihmisten välinen keskinäinen luottamus, avoin keskusteluilmapiiri ja se, että käytössä on riittävästi aikaa. Tällaisessa ympäristössä vallitsee turhaa säpinää ja säntäilyä välttävä näkemyksellinen johtajuus sekä dynaaminen, levollinen ja korkeaa laatua arvostava toimintakulttuuri. Keskustelut – siis *dialogit* ja *aito vuoropuhelu* – koetaan tällaisessa yhteisössä positiivisina, erimielisyydet ovat rakentavia, riskinotto on sallittu ja ideoilla aikaa hautua.

❊❊❊❊❊

Mitä on luovuus? Mitä on mielikuvitus? Tällaiset tärkeätkin käsitteet jäävät helposti epämääräisiksi, vaikka niihin liittyy yleensä myönteisiä mielleyhtymiä. Takavuosina tunnetuksi tulleen hermoston, aivojen ja psyyken tutkijan sekä tieteen popularisoijan Matti Bergströmin (1922–2014) osuvan toteamuksen mukaan ”[l]uovuudesta on aikojen kuluessa esitetty mitä erilaisimpia teorioita ja käsityksiä. Käsitysten heterogeenisyys viittaa siihen, että emme täysin ymmärrä tämän ihmisen korkea-asteisen henkisen toiminnan luonnetta. […] *luovuus on käyttäytymistä, jossa yksilö tuottaa uutta ja ennaltaennustamatonta*.” (Bergström 1984, 159)

Fysiologian professori Bergström tunnettiin elämänsä aikana aktiivisena keskustelun herättäjänä. Teoksessaan *Lapsi – viimeinen orjamme* (1997) hän myös otti vahvasti kantaa lasten kohteluun yhteiskunnassamme. Bergströmin mukaan kaavamainen koulujärjestelmä heikentää lasten luovuutta. Samoilla linjoilla on kirjailija George Bernard Shaw tämän kirjoituksen alkuun sijoitetussa lainauksessaan. Joten kysymys ja vastaus käsi sydämellä: onko nykyinen koulutus- ja kasvatusjärjestelmä tarpeeksi luova? Rohkaiseeko se luovuuden, omaperäisyyden ja toisin ajattelun mahdollisuuksiin?

Luova prosessi vaatii yleensä uskallusta, epäsovinnaisuutta sekä rajojen rikkomista tai liikuttelua. Tällainen prosessi lähtee usein liikkeelle ongelman tai ongelmien löytämisestä. Kuitenkin yhteiskunnan kasvatus- ja koulutusperinteet keskittyvät usein valmiisiin ongelmiin sekä niihin liittyvän yhden oikean ratkaisun löytämiseen. Tilanne on ymmärrettävästi ja olennaisesti hyvin erilainen, jos yksilön tai tiimin on itse löydettävä sekä ongelma(t) että menetelmät probleemi(e)n ratkaisemiseksi. Tällaisessa tapauksessa kukaan ei tiedä, mikä on se niin sanottu oikea ratkaisu. (Uusikylä 2005, 2)

Parhaat tieteen ja taiteen tekijät – luovuuden supertähdet – pystyvät työskentelemään tällaisissakin tilanteissa, siis ylittämään rajoja ja ottamaan riskejä. Luovuuden ja lahjakkuuden tutkijana tunnettu emeritusprofessori Kari Uusikylä (s. 1945) on kiteyttänyt seuraavasti: ”Luova yksilö on useimmiten riippumaton, omaperäinen

riskinottaja, energinen, intuitiivinen, epävarmuutta sietävä persoona, jolla on kyky liikkua joustavasti persoonallisuusulottuvuuksien ääripäiden välillä. Hän voi olla sekä maskuliininen että feminiininen, leikkisä että rationaalinen, näennäisen laiska ja pian taas äärimmäisen ahkera, naiivi ja kriittisen terävä, vetäytyvä ja sosiaalinen." (Ibid., 1)

❊❊❊❊❊

Ajat, ne muuttuvat. Suosituksi ja tärkeäksi avainsanaksi muodostunut VUCA-lyhenne kuvaa hyvin viime vuosien ajan henkeä. VUCA on muodostettu englannin kielen sanoista *volatility* (epävakaisuus, volatiliteetti), *uncertainty* (epävarmuus), *complexity* (kompleksisuus, hankaluus, keskinäisriippuvuus) ja *ambiguity* (monitulkintaisuus, monimerkityksisyys). Moni meistä tunnistaa kiihtyvät muutokset, lisääntyvän kompleksisuuden, yleisen epävarmuuden, asioiden monitulkintaisuuden ja yleisen räjähdysherkkyyden ympärillään.

Ajat ja tilanteet ovat osoittaneet haurautensa ja yllättävyytensä. Maailma on hyperkytkeytynyt ja arvaamaton, kuten vaikkapa viimeaikainen koronapandemia on osoittanut. Monenlaiset uhkat ja riskit – kuten myös uudet mahdollisuudet ja kehityspolut – ympäröivät 2020-luvun ihmistä. Yhdessä "villien korttien" (*wild cards*) kanssa aikalaisajattelija Nassim Nicholas Talebin (s. 1960) teoksessaan *The Black Swan. The Impact of the Highly Improbable* (2007) tunnetuksi tekemät "mustat joutsenet" tuntuvat kuvaavan hyvin ja osuvasti viime vuosien yhteiskunnallisia käänteitä.

Näyttää selvältä, että nykyisen kaltaisessa turbulentissa, alati muuttuvassa toimintaympäristössä *tulevaisuusajattelun* ja *tulevaisuuskuvien* hahmottamisen merkitys korostuu. Arvaamatonta VUCA-maailmaa voidaan yrittää taklata *ennakointi- ja muutoskyvykkyyden* tietoisella kehittämisellä.

Monen yhteisön ja organisaation olisikin syytä muuttaa toimintaansa sellaiseksi, että suunnittelutyötä sekä strategisia ja taktisia askelmerkkejä peilataan jatkuvasti, kriittisesti ja ennakkoluulottomasti suhteessa tulevaisuuden (tai mieluummin monikossa: tulevaisuuksien) ilmiökenttään. Kirjailija, lentäjäpioneeri Anne Morrow Lindbergh (1906–2001) totesi osuvasti jo vuosia sitten: "Todellinen turvallisuudentunne löytyy, paradoksaalista kyllä, vain kasvusta, uudistumisesta ja muutoksesta."

Kirjoittaja on kiitollinen Jari Koskiselle, Jari Kaivo-ojalle ja Pasi Lankiselle hedelmällisestä dialogista ja lukuisista inspiraation hetkistä kuluneiden ja tulevien vuosien aikana. Kirjoittaja haluaa lämpimästi myös kiittää Niilo Helanderin Säätiötä, jonka myöntämä apuraha on ollut mahdollistamassa työskentelyä ajan hengen ja aikalaisdiagnoosin parissa.

Lähteet ja kirjallisuutta

Ahlman, Erik (1967) [1920]. *Arvojen ja välineiden maailma. Eettis-idealistinen maailmantarkastelukoe*. Porvoo & Helsinki: WSOY.

Bergström, Matti (1984). Luovuus ja aivotoiminta. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 159–172. Espoo: Weilin+Göös.

Bergström, Matti (1997a) [1991]. *Lapsi – viimeinen orjamme*. Suom. Ritva Liljamo. Helsinki: WSOY.

Bergström, Matti (1997b). *Mustat ja valkeat leikit. Leikki, kaaos ja järjestys aivoissa*. Suom. Ritva Liljamo. Helsinki: WSOY.

Bruun, Henrik & Lindberg, Fredrik & Inkinen, Sam (red.) (2003). *Framtiden i nuet. Om konsten att möta det okända.* Helsingfors: Söderströms.

Florida, Richard (2002). *The Rise of the Creative Class. And How It's Transforming Work, Leisure, Community, and Everyday Life*. New York: Basic Books.

Gabor, Dennis (1964) [1963]. *Inventing the Future*. Middlesex et al.: Penguin Books in association with Secker & Warburg.

Harari, Yuval Noah (2017) [2015]. *Homo Deus. Huomisen lyhyt historia*. Helsinki: Bazar.

Huizinga, Johan (1967) [1938]. *Leikkivä ihminen. Yritys kulttuurin leikkiaineksen määrittelemiseksi*. Helsinki: WSOY.

Hägglund, Tor-Björn (1984). Luovuus psykoanalyyttisen tutkimuksen valossa. Teoksessa Haavikko, Ritva & Ruth, Jan-Erik (toim.), *Luovuuden ulottuvuudet*, 123–146. Espoo: Weilin+Göös.

Inkinen, Sam (1999). *Teknokokemus ja Zeitgeist. Digitaalisen mediakulttuurin yhteisöjä, utopioita ja avantgarde-virtauksia*. Acta Universitatis Lapponiensis 28. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Inkinen, Sam (2003). Sivistys median aikakaudella. Teoksessa Inkinen, Sam (toim.), *Sivistyksen haaste. Kirjoituksia kulttuurista, kasvatuksesta ja teknologiasta*, 9–23. Kymenlaakson ammattikorkeakoulun julkaisuja. Sarja A. Nro 3. Kouvola: KyAMK.

Inkinen, Sam (2005). Homo creativus. Luovan työn haasteet ja mysteerit. Teoksessa Heikkinen, V. A. & Inkinen, Sam & Itkonen, Matti (toim.), *Työ, voima ja yritys*, 63–70. Haaga-sarja 10. Helsinki: Haaga Instituutin ammattikorkeakoulu & Haaga Tutkimus.

Inkinen, Sam (2006). Homo creativus. Havaintoja eräistä aikalaiskäsitteistä sekä luovuuden mysteeristä. Teoksessa Inkinen, Sam & Karkulehto, Sanna & Mäenpää, Marjo & Timonen, Eija (toim.), *Minne matka, luova talous?*, 15–44. Oulu: Rajalla ja Oulun yliopisto & Rovaniemi: Lapin yliopisto & Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.

Inkinen, Sam (2007a). Konekulttuurin unelmia ja uhkakuvia. Teoksessa Ala-Korpela, Mika & Inkinen, Sam & Suna, Teemu, *Kyborgin käsikirja. Havaintoja informaatiosta, ihmisestä ja koneesta, elämästä ja älykkyydestä*, 219–301. Helsinki: Finn Lectura.

Inkinen, Sam (2007b). Innovaatio ja ”innoflaatio”. *Kide. Lapin yliopiston tiedotuslehti* 5/2007, 23.

Inkinen, Sam (2017). Aikakaudet, henget, merkitykset – historiallis-filosofis-semioottisen ymmärryksen tärkeydestä ja ajankohtaisuudesta. *Synteesi* 1–2/2017, 2–26.

Inkinen, Sam & Gustafsson, Juuso-Ville (2009). Entooppinen tulevaisuusajattelu. Näkökulmia innovaatioprosesseihin, semiotiikkaan ja huomisen ennakointiin. Teoksessa Hartama-Heinonen, Ritva & Sorvali, Irma & Tarasti, Eero & Tarasti, Eila (toim.), *Kielen ja kulttuurin saloja. In honorem Pirjo Kukkonen* 5.9.2009, 69–88. Acta Semiotica Fennica XXXV. Imatra: International Semiotics Institute & Helsinki: Semiotic Society of Finland.

Inkinen, Sam & Kaivo-oja, Jari (2009). *Understanding Innovation Dynamics. Aspects of Creative Processes, Foresight Strategies, Innovation Media, and Innovation Ecosystems.* FFRC eBook 9/2009. Turku & Helsinki & Tampere: Finland Futures Research Centre, Turku School of Economics.

Inkinen, Sam & Salmi, Markku (toim.) (1993). *Tulevaisuuden esihistoria*. Helsinki: Painatuskeskus.
Koskenniemi, V. A. (toim.) (1952). *Vaeltava viisaus. Aforismeja ja ajatelmia vuosituhansien varrelta*. Helsinki: WSOY.
Manninen, Arto (toim.) (2002). *Maailman kauneimmat ajatukset*. Kahdeksas painos. Jyväskylä: Gummerus.
Taleb, Nassim Nicholas (2007). *The Black Swan. The Impact of the Highly Improbable*. New York: Random House.
Uusikylä, Kari (2005). Luova yksilö, luova yhteisö. Esitelmä ja tiivistelmäkirjoitus *Luovuuden monet kasvot* -seminaarissa. Mikkelin Akatemia, Mikkeli 7.1.2005.

Jälkisanat

Tässä kirjoituskokoelmassa olemme halunneet edistää oppimista ja toisin tekemistä. Tulevaisuuden kohtaamisen ja rakentamisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää oppia

– ajattelemaan itse, yhdessä ja toisin
– ymmärtämään tulevaisuuden mahdollisuuksia ja uhkia
– tarkastelemaan mitä tahansa asiaa monista eri näkökulmista
– luovaa uteliaisuutta
– luomaan ja sanallistamaan tulevaa yhdessä
– dialogi-, puhe- ja kirjoitustaitoja sekä yhteiskehittämistä ja kritiikin kulttuuria.

Voimme olla hyvillä mielin idealisteja ja visionäärejä sekä ryhtyä yhdessä rohkeasti luomaan parempaa maailmaa. Siinä auttaisi avara dialogi rajojen yli – vaikkapa tieteen ja taiteen välinen aito kohtaaminen ja hedelmällinen vuoropuhelu, jonka sanoitus ja kieli määräytyvät uteliaan luovan mielen johdattamana.

Jari Koskinen

Tässä projektissa kaikki ennakointityö on tehty tulevaisuuden ennakointialusta Futures Platformia käyttäen. Muutoksen fasilitoinnista on vastannut SID Group.

Tulevaisuudet ja hedelmällinen toisin ajattelu

Oppiminen | Kasvatus | Opetus

Opetus- ja kasvatusalan linjauksia ja tulevaisuutta on totuttu tekemään oppimista ja kasvua koskevan tutkimuksellisen tiedon, yhteiskunnan arvojen uusintamisen ja koulutustarpeiden ohjaamina. Tässä julkaisussa tarkastelu asetetaan kauemmas horisonttiin ja kannustetaan tulevaisuuden ennakoinnin, elinikäisen uteliaisuuden ja hedelmällisen toisin ajattelun harjoittamiseen.

Julkaisu on tarkoitettu kasvatus- ja koulutusalan toimijoille, sivistys- ja virkamiesjohdolle niin valtionhallinnossa kuin kunnissakin, edunvalvojille ja rehtoreille ja miksei jokaiselle, joka haluaa uskaltautua avartamaan ajatteluaan ja kyseenalaistamaan opittuja totuuksia.

OPINKIRJO
KEHITTÄMISKESKUS